

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti Gyulai Pál.

Egy-egy szám ára 30 fill.

BOZZAI PÁL IRODALMI HAGYOMÁNYAI

KIADTA

LÉVAY JÓZSEF.

-533. sz. 60 fill.

FRANKLIN-TÁRSULAT

BUDAPEST

OLCSÓ KÖNYVTÁR.

Szerkeszti GYULAI PÁL.

Egy-egy szám ára 10 kr., egy sorozaté (husz szám) 2 frt.

XXVII—LII. sorozat. 521—1040. szám.

521. *Chateaubriand.* René.
522—23. *Czuczor.* Hőskölteményei és meséi.
524—25. *Fáy A.* A mátrai vadászat. Vigjáték.
526—27. *Augier.* A szegény arszlánnők.
528—29. *Shakspeare.* Sok zaj semmiért. Ford. *Ács Zs.*
530—31. *Constant B.* Adolf.
532—33. *Bozzai Pál* hagyományai.
534—36. *Greguss Á.* A balladáról.
537—38. *Planche G.* Müvészek csarnoka.
539—40. *Tibullus Elégiái.*
541—44. *Petrarca* szonettjei.
545—46. *Szász K.* Schiller.
547. *Storm T.* A kastélyban.
548. *Corneille P.* Cinna.
549—50. *Czuczor Lyriai Költem.*
551—52. *Racine.* Athalia.
553—54. *Prescott.* II. Fülöp.
555. *Schiller prózai irataiból.*
556. *Brough W.* Flipper és Nobler.
557—60. *Dahn F.* Odhin vigasza.
561—68. *Norris W. E.* Vidal Adrián.
569—70. *Csengeri A.* Deák Ferencz.
571—73 *Eckstein E.* Aphrodite.
574—76. *Szerb népdalok és hősregék.*
577—80. *Dugonics A.* Báthory Mária.
581—82. *Hoffmannsegg* utazása Magyarországon 1793—94-ben.
583—84. *Coppée F.* Severo Torelli.
585—86. *Scribe.* Clermont.
587. *Pulszky Á.* Pázmány Péter.
588—90. *Szigligeti E.* Fenn az ernyő, nincsen kas.
591—98. *Chateaubriand F.* A vértanuk.
599—600. *Ouida.* Egy orgonaág.
601—03. *Simai K.* Igazházi.
604—05. *Heyse P.* Két rab.
606—08. *Pálffy A.* A báróné levelei.
609—11. *Firdúszi.* Szohráb.
612—14. *Grillparzer F.* Medea.
615—16. *Erdélyi J.* Aesthetikai elő-tanulmányok.
617—18. *Taine H.* A görög müvészet bölcselete.
619—20. *Taine H.* A németalföldi müvészet bölcselete.
621—30. *Eliot Gy.* Bede Ádám.
631—32. *Bayle B.* Az esernyő.
633—34. *Ballagi A.* I. Frigyes Vilmos.
635—37. *Björnstjerne B.* Leonarda.
638—40. *Berczik Á.* A protectió.
641—43. *Rousseau J. J.* A társadalmi szerződés.
644—46. *Radnai R.* Aesthetikai törekvések Magyarországon 1772—1817.
647—52. *Thackeray M. V.* Hiuság vására. I.
653—60. *Thackeray M. V.* Hiuság vására. II.
661. *Karr A.* Hajnal után két héttel.
662—664. *Rádai Ráday Pál munkái.*
665—66. *Deák Ferencz* miért nem ment el az 1843-iki országgyülésre?
667—68. *Tisza Domokos hátrahagyott versei.*
669—70. *Corneille.* Cid. Tragédia.
671—73. *Lessing.* Barnhelmi Minna.
674. *Andrássy Gy. gr.* beszéde a véderő-törvényjav. tárgyában.
675—76. *III. Napoleon.* A tüzérség multja és jövője.
677—80. *Schiller F.* Stuart Mária.
681—85. *Milton J.* Az elveszett paradicsom.
686—90. *About E.* A régi bástya. I.

BOZZAI PÁL

IRODALMI HAGYOMÁNYAI.

KIADTA

LÉVAY JÓZSEF.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1886.

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

ELŐSZÓ.

Bozzai Pál, a kinek általam egybegyűjtött irodalmi hagyományait veszi e füzetkében az olvasó közönség, 1829 évi január 10-kén született Zalamegye Kővágó-Eörs községében. Születésével mindjárt árván maradt. Édes anyja saját élete árán adott neki életet. Az anyai gond és ápoló szeretet hiányát gyermeksége s ifjusága egész folyamán annyival inkább érezte, mert fogékony, mélyen érző szívvel áldotta meg a természet. Ehhez járult, hogy az előbb tekintélyes, vagyonos család helyzete akkorra már tetemesen alá szállott, midőn a serdülő gyermek iskolai pályáját megkezdette. A rideg, szigorú s némi különcz hajlamokkal bíró atya nem volt alkalmas arra, hogy a különben is zárkozott s hallgatag fiúban teljes bizodalmat és ragaszkodást ébreszszen maga iránt.

Tehetsége korán fejlődött. Már gyönge gyermekségében, úgy szólván, bújta a könyveket s verseket irogatott, még pedig oly szenvedélylyel,

hogy atyja látván, miként a gyönge gyermek folyvást szaporodó dolgozatait nagy gonddal még le is tisztázgatja, nehogy különben is vékony egészségét ez által tönkre tegye, tanulótársai közül egyet felfogadott ez iratok letisztázására. Bozzai ekkor a pozsonyi evang. iskola növendéke volt. Ott, mint syntaxista, egy kis társaságot alakított, melynek tagjai magyar írói dolgozatokban és szavalásban gyakorolták magokat s melynek vezetője, lelke mindig ő maradt, míg a pozsonyi iskolában folytatta tanulását.

Pozsonyból a jogot előkészítő s a jogi tanfolyamra a kézsmárki evang. főiskolába ment. Oda különösen a nagy tudományú s lekötelező humanus bánásmódú Hunfalvy Pál tanársága vonzotta. Neki köszönt ama tanfolyamban legtöbbet; ő hozzá ragaszkodott egész fiúi bizodalommal. Az iskolai tantárgyak mellett folytonosan s talán amazokénál még nagyobb előszeretettel s szorgalommal foglalkozott itt is irodalmi kisérletekkel, a melyek ez időben már tehetségének s hivatásának biztos jeleit mindinkább feltüntetik. A lyrai költészetre főleg a Petőfi elragadó dalai s példája lelkesítették. Költeményeit egy-két bizalmas barátja ismerte; nyilvánosan még nem próbált azokkal fellépni. — 1847 nyarán, a jogi tanfolyamot bevégezve, elhagyta Kézsmárkot s valószínűleg azon czéllal, hogy politikai pályára lépend, szülőmegyéjébe távozott és ott megkezdé a szokásos gyakorlatot. Ez időből (1847. julius 5-kén)

írja egyik levelében a helyzetére nézve érdekkel bíró következő sorokat: «dolgaim szomorúan mennek. Patvarista vagyok Gulácson a Balaton parton és Badacsony aljában. A mult hó közepén restauráltunk. Megvertük a pecsovicsokat. Forintost megbuktattuk. Úgy beszélek, mint az egyszeri katona, a ki magáról mondá, hogy a győzelmet ő nyerte meg és — az a 60 ezer ember stb. — Feljövén Pestre, egy csomó verset írtam össze legújabb darabjaim közül s elvittem Erdélyihez, általa megítélendőket. — Erdélyi, kivel már az előtt megismerkedtem, jó véleményt adott s ajánlá, hogy adjam ki valamelyik divatlapban. Nekem még ez szándékomban nem volt; most pedig, ha adom, Jókainak adom az *Életképek*be. — Olvastad az *Életképek* tegnap megjelent új félévi első számát? Ezen az egy számon egész megdicsőülés uralkodik. Csupa láng és forrás, pezsgés. Nem tudom, nem fog-e lankadni, mint minden a magyar ég alatt!... Petőfi házasodik; egy szatmármegyei lányt vesz (ha elveszi), kihez legújabb verseit írkálja. Kaján (Pákh Albert) Németországba megy, helyette Pálfi Albert lesz a Pesti Hírlap ujdondásza. Vas Gereben Jókai helyett a *Jelenkor*nál lett ujdondász. És végre, hogy ne csak ujdondászokról, hanem ódondászokról is szóljak, Bajza elvállalta a szinházi aligazgatóságot.»

Első versei csakugyan a Jókai által szerkesztett *Életképek*ben jelentek meg s ott közlötte

műveit tovább is az 1847. és 1848. év folyamán. 1847-ben a pozsonyi országgyűlésen, mint gyakornok ő is részt vett s 1848-ban az országgyűléssel együtt ő is Pestre költözött, a hol atyja már állandóan lakott. Itt megismerkedett az ifjuság irodalmi törekvéseivel s kiválóbb egyéneivel, bár tartózkodó s visszavonuló természete, bizonyos leánydad szemérmes viselete, nem könnyen engedte neki az ismerkedést. Versei magokra vonták Petőfi figyelmét is s különösen *A dicsőségről* irott költeménye után azt nyilvánítá, «hogy ettől a gyermektől sokat vár». Voltak olyanok is, a kik az ismeretlen Bozzai név alatt magát Petőfit sejtették, habár hang, forma és tartalom épen nem támogathatták sejtelmök alapos voltát. Az *Életképek*ben jelentek meg 1848-ban *Kelet könyvei* czímű költői elmélkedései, melyeket szabadságharczunk eszméinek hatása alatt Lamennais modorában írt, kinek *Paroles d'un croyant*-ja ama napokban korszerű, divatos olvasmánya volt az ifjuságnak.... Nemzeti küzdelmünk mind nagyobb-nagyobb hullámokat vetett. A harcz tüze nyiltan kilobbant. Az irott költemény s az élő szónoklat már nem volt elég az önvédelemre. Fegyverre lőn bízva az eldöntés, — fegyverre szólították az ifjuságot. A gyönge szervezetű, nyúlánk termetű 18 éves ifjú a honvédek sorába lépett. Ezzel el volt a koczka vetve jobb sorsra méltó élete fölött.

Végig szenvedve forradalmunk viszontagsá-

gait s megviselve, megtörve azok alatt, elbukásunk őt mindjárt az osztrák hadsereg igájába sodrotta. S ez az iga a fiatal, érzékeny költő testét, lelkét még inkább elgyötörte és egészen összetörte. Erdély határán adták fel magokat; onnan Temesvárra s innen egy transporttal a Bánságon, Horvátországon, Steyeron, Ausztrián és Morván keresztűl Csehországba szállíttattak s már 1849 október 16-kán Josephstadtban ébredt föl, mint géppé kényszerített osztrák közkatona. Erős lélekkel próbálta viselni a sors reá nehezedett csapását. Igyekezett mindenképen táplálékot keresni elkínzott szellemének. Olvasgatással s a költészet ábrándjaival törekedett feledni, vagy deríteni sivár helyzetének örömtelen, komor napjait. Kimondhatatlanúl emésztette s izgatta a honvágy, emésztette annyival inkább, mert a mellett, hogy kedélyvilágát összezúzva s szive-választott pályaterét elzárva látta maga előtt, folytonos betegség is gyötörte, a melyet még itthoni hadjárataink alatt kapott s a mely Csehország idegen légkörében nem hogy könnyült volna, de folyvást súlyosbodott rajta... Reménykedett a kiszabadulásért. Kapva-kapott, mint egy vízbe haló, a menekülés minden eszköze s minden csekély szalmaszála után. Atyja is igért bármi áldozatot meghozni *kiváltása végett.* «Atyám igérte, úgymond, hogy ha valaki ki lesz váltva, én is ki leszek!»

Azonban minden remény meghiúsult. A mit

szerencsés körülmények nem tehettek, megtette azt a kegyetlen betegség. Bozzait, mint gyógyíthatatlan beteget, bocsátották el a hadseregből az 1852. évi tavasz végén. Most is előttem áll, midőn akkor Pesten bekopogtatott hozzám az én szerencsétlen ifjú barátom, egy szánandó élőképe a nyomornak, hitvány, rendkívül kopott katonaköpenyegben, foltos, rongyos bakancsban! Halvány, szenvedő arczán a szabadulás s viszontlátás öröme derengett, szemeiből pedig egyre omolt a könyű, úgy, hogy szóhoz jutni sem bírt egyhamar. Nem egy 23 éves ifjút, de egy összetört aggot öleltem keblemre, a kinek nem régen szép barna haja most már csaknem egészen hófehérré változott! «Nem, barátim! — így kiáltott fel ekkor csüggedező reménynyel, — a katonai pálya nem philosophusnak való! Ha élni maradnék, tudnám mit tennék még egyszer hasonló körülmények között!» Pesten néhány napot töltvén, testvérbátyjához vonult, mint remélé, pihenni s gyógyulni, Zalamegyében Zánkára, a Balaton partjára. Ott az első napokban nagyon izgatott és kedvetlen volt; utóbb kibékültnek és nyugodtnak látszott. Le-lejárt a Balatonra dűlő kertbe s gyönyörködött, sőt pepecselt is a kert növényein. De baja egyre sulyosbodott. Bátyja Füredre akarta vinni: azonban ő gyógyításról hallani sem akart, sőt javulásról beszélt, midőn az orvosok már életben maradásához semmi reményt nem nyújtottak. Csak junius 23-ka éjjelén panaszkodott rosszúllétéről.

Másnap, junius 24-én délutáni egy órakor végkép megszűntek szenvedései.

***

Ifjú korom emlékének s az ő emlékének hozok áldozatot, midőn e *Hagyományokat* közzé teszem. A mi ezen lépésemben talán az önzés, elfogultság, vagy kegyelet rovására esnék, azt hiszem, mentséget talál némileg magában a művek értékében is... Verseit Bozzai, nagyobb részt, serdülő ifjúságában írta. Sokat még az iskola falai között, majd onnan kilépte első évében; néhányat osztrák katonaságának súlyos két éve alatt. Nem léphetnek hát ezek fel egy érett, kiforrott tehetség igényeivel: de azért oly világos jeleit mutatják a hivatásnak, a költői emelkedett érzelemnek, képzelődésnek és kifejezésbeli erőnek, hogy így is némi élvezettel olvashatni ezeket. Szerencsésebb körülmények között, hosszabb, csendesebb idő alatt ízes gyümölcsökkel ajándékozhatta volna meg irodalmunkat ez a szép tehetség, mely most alig egy-két bimbót és virágot hajtva oly korán elhervadott.

Leveleit, melyek e gyüjteménybe fel vannak véve, katonasága éveiben én hozzám irogatta. Egészen magán természetűek azok, épen nem oly czélzattal írva, hogy valaha világot lássanak. De én azt, hiszem, hogy az ő benső világát, egyéniségét s részben költészetét is semmivel sem ismertethetném meg közvetlenebbűl és meg-

hatóbban, mintha e leveleket is bemutatom művei kiséretében.

Báró Eötvös József, kinek kezében egykor a gyüjtemény kézirata megfordult, ezen sorok mellett küldé azt nekem vissza: «Küldöm az egész kéziratot, kijelentve egyszersmind azt, hogy annak kinyomatását igen ohajtom. Az elhunytnak művei, melyek jeles tehetségének világos bizonyítványait foglalják magokban, bizonyosan másokra is ép oly mély benyomást fognak tenni, mint reám s ez egyik főoka, miért én sokkal jobban ohajtanám, ha e hagyományok egészben (nem részletenkint) jöhetnének ki.»

Ime egészben veszi tehát ezt az olvasó közönség. Egy halavány sugár ama nagy időkből, melyeknek küzdelmeit és dicsőségét, eredményét és tanúságait vajha soha ne feledné és bölcsen használná a nemzet.

Miskolcz, 1886 január 14.

Lévay József.

I.

VERSEK.

Az ifjú világa.

Nyugtalan tenger, mely habjaidat hányod,
Kert, hol mindennemű virágok teremnek,
Melynek van szélvészed, melynek van orkánod...
Változó képeden gyakran elmerengek,
És a tárgy derengő, kétes arczulatja
Lelkemet tükörként elém rajzolgatja.

Te fényes képzelet, mely virágos pályán
Egek felé tartod merész röpülésed!
Te szárnyas vágy, mely szállsz át az ür homályán
S neved' lehetlenség oszlopára vésed,
Te befogadó sziv! te nyugtalan lélek!
Ti forrongó erők! lángzó szenvedélyek!

És te tágas látkör, a mely korlátjának
Nem ismeri el a földet, sem az eget,
Fölszállván körébe magasság honának,
Mind azt szemlélem, mit az elme rejteget.
Lelkem a magasban, lehúllván salakja,
A dicsőség márványpalotáját rakja.

Lánczához nincs kötve földi érdekeknek,
Zabolázhatatlan lelkem oczeánja
S tengerét e zajos küzdő elemeknek,
Legével az édes szabadság táplálja;
Dicső lég, melyben a fényes nap sugára
Borostyánt növeszt az elhulltak porára!

Dicső lég! szabadság édes levegője,
Mely a férfi erőt ölében ringatja,
Benne a dicsőség zászlót emel s tőle
Fölpirúl a jóllét kedves arczulatja,
Dicső lég, a melynek lánglehelletére
Felbuzdúl az erő habzó piros vére.

S kifáradva a nap izzasztó munkáin,
Oh mi édes, vonzó, hüvös árnyék alatt
Elszenderedni a jelennek rózsáin
S álmodni jövőben boldogabb álmokat!
Hol a sziv vezeti a szárnyaló vágyat
S a léleknek ékes képzelet vet ágyat.

S párnáin az édes gerjedezéseknek
Andalogván, tova jár a rajos elme
És a természetre, hol gyökeret vernek
Érzési, lehajol végetlen szerelme.
S keresztűl homályin annyi szenvedélynek
A nyugalom csendes, tiszta lángjai égnek.

És mint a nap, mely száll lágy hullámvetette
Ágyába nyugalmas tengerek árjának:
Végetlenbe járó vágynak közepette,
Úgy száll a szerelem s utat nyit magának;
Oly fényesen ragyog, oly virágos utja
S az életnek minden gyönyörét megfutja.

De forr és háborog a nyugtalan lélek,
Lankaszt ma az, a mi tegnap még hevíte,
Változnak a keblet gyötrő szenvedélyek,
Összerombolja azt, mit buzgón építe.
Pedig a mit keze ekkép összerombolt
Egykor tán előtte imádott oltár volt.

Egy világ van bennem, a kebel világa
Hol hegyek érczekint rejlik az érzelem;
Örömemben szivem legfőbb boldogsága,
Ha egész világot magamhoz ölelem...
De a midőn benne szilaj keserv támad,
Kirekesztem onnan az egész világot.

Szabad vagy, lelkemnek minden szárnyalása;
Szellemem! mely nem türsz lánczoló korlátot,
Légy olyan, miként az egek villámlása
S tedd le most is bátran első áldozásod...
Lángol már az oltár, fölszáll már az ének,
Első, a szabadság magas istenének.

Mig az idő nem int ősz, deres fejével,
Közétek ifjúság báji, végyetek be!
Enyhe árnyatokban szenderedjem én el
És hajthassam fejem' rózsás öletekbe!
Te befogadó sziv! te nyugtalan lélek!
Ti forrongó erők s lángzó szenvedélyek.

(1846.)

Szép kedvesem.

Szép kedvesem alszol-e már?
Im elkongott az éjféli harang.
Te nyugszol; az én lelkem tova jár
És messze sötéten az éjbe borong.
Tégedet isteni álmak
Ringatnak nyoszolyádon:
Az én álmaim viharrá válnak
És rajtok a fergetegek nyomait bejárom.
Még egyszer képzeletemmel
Megnézem igéző titkaidat,
Aztán távoznom kell
És visszatérnem nem szabad.
Mosolyganak-é ajkaid?
Mosolygjanak, oh csak mosolygjanak!
Engem többé nem üdvezit
Ez a mosoly, ez a bájos ajak.
E hunyt szem erősebb fényü, mint

Legbüszkébb gyöngye keletnek,
Mely valahányszor egekre tekint,
A csillagok elfeketednek.
És e kebel, hol zajlik és pihen
A lázas szerelem,
És e fő, mely érzéstelen
Most fürdik omolt haja fürteiben! . . .
Szép vagy, de csábitó vagy;
Álmodban is hazudnak ajkaid,
A szó, mely bűvös ajkadon fagy,
Nem tudja, mi a hüség és a hit.
Te megzavartad álmaim'
S érzelmim csendes tükörét,
És elraboltad romjain
Szivem nyugalmát, mindenét . . .
Pihenj, pihenj szép kedvesem,
Im elkongott az éjféli harang,
Nyugtodat ne zavarja szellemem,
Mely messze sötéten az éjbe borong.

(1847.)

Szellemkép.

Ha multba tévelyeg andalgó szellemem,
A multban képednek árnyékát föllelem,
Majd halvány szellem-árny, majd egy lengő sohaj:
Dúsan és gazdagon lelked vonásival.

A lángzó alkonyat, a hajnal-szürkület,
Rózsákkal festi ki lelkemnek képedet,
És látok arczodon nyiló örök tavaszt,
Mint ifjú képzelet előteremti azt.

Zarándokságimon igy kísér szellemed
S varázszsal átszövi kifáradt éltemet:
Ha multba tévelyeg andalgó szellemed,
Fölkeresed-e ott sugárzó képemet?

A lengő esti szél, mely száll a lomb alatt,
Megviszi-e hozzád bús sóhajtásimat?
S ha bánat, fájdalom zavarja lelkedet,
Titkon nem vallja meg, hogy érez és szeret!?

(1847.)

Éjjeli bú.

Hanyatló szakára, borúlt az éj, de még
Hamvas mécs előttem nehéz lángokban ég...
Sötéten bámulnak négy felől a falak,
Én itt ülök s téged, téged sohajtalak.

Nehéz ez a kebel a fájdalom miatt,
Melyet viszályi közt kellett kiállnia...
S mit mondjak rólad is? lelkemnek egy fele
Neveddel, neveddel, neveddel van tele.

Arczod vonásain hogyha elmerengek,
Lángforrásba jőnek cseppjei véremnek...
Mi az, mi lángba hoz, mi az a szerelem?...
Kérlek az egekre! fejtsd meg te azt nekem!

Mint földhöz a magas, ragyogó csillagok,
Én hozzád annyira, vagy tán messzebb vagyok;
De volnál bár hozzám még kétszer annyira,
Lelkemnek le kéne e tért harczolnia.

Hanyatló szakára borúlt immár az éj,
Körültem csendesség, halk, néma, lassu, mély,
Mély, mint az érzelem, mit szivemben lángra
Lobbantott szemednek égő pillantása.

A mécsem kialudt, de még fen van velem
S ég, bár világot nem derit, a szerelem...
Éjféli homályban hagyjatok bolygani,
Sötétek, sötétek pályámnak utai!

(1846.)

Emlékrózsa.

Majd ha elbucsúzunk
Kedvesem! emlékűl
Szakaszsz ki egy rózsát
Szived érzelméből...

Éltető sugára
Forró érzeményem,
Enyhitő harmatja
Szemem könyje lészen.

(1846.)

Ez a világ…

Ez a világ egy puszta sirverem,
Az enyészet gyász sirboltja,
Mely életet terem
S az életet kioltja.
Itt minden az elmulás tüneménye!
A jövendő egy puszta sir,
A melybe dől a halandó reménye
S a múlt idő
Egy puszta temető,
Hol a lefolyt napok hevernek
S a feledés rájok sirverset ir.
Csak néha éjek éjjelén
Támad föl az emlékezet
S halvány arczával rezge fényt
A puszta sirhalmokra vet.
Sir maga is a feledés,
Mert benne minden semmiségbe vész
És a való, mely érintésivel
Ledönti a képzelet oltárit,
És a csalódás, mely azt nyeli el,
Mit a buzgó kivánat áhit…

Minden tünemény, tárgy s elem,
Dicsőség, bukás, győzelem,
Az istenitett gondolat oltára,
A tőr a gyilkos markába — —
Mind enyészet nyoszolyája,
Halálverem és sir szája.
S e sirok közt, mint eltévedt
Vándor, bujdosik az élet, —
Fölötte zordon arczczal áll
Gyász fejedelme — a halál!

(1847.)

Sirván.

— Töredék. —

Hajnalon, a mint
A legelső sugár
Kipihente magát a
Lombos fenyvesek ágain,
Két ifju tekinte feléje keletnek,
Lángadozó arczokkal az ormon.
S szólt Jezorán:
«Láttad-e a lányt,
Láttad-e őt, úgy, mint én, mondsza, Velejteg?
Én látám: szeme könyes
Volt mint a harmatos hajnal,
Arczán halványság ült,
Mint Altai bérczein a hó.

Oh mi gyönyör volt
Tépő fájdalmában
Őt látnom, omolva kesergőt!?
Látnom a mint lehajolt
Kevély szépsége a földnek
A bajnok erőnek előtte
S szivemet láng járta keresztül...
Mondsza, Velejteg,
Mit itélsz róla, kihez
Délszaki forró elmém
Nem tud képzelni hasonlót?»
Felelt im ezekre Velejteg:
«Bátya! kivánataid
Késztetnek szólani engem:
Szólandok, — (bár inkább hallgatnék
A harczok sebezett lovaként, mely
Fájdalmát némán eltüri)
Szólandok, de beszédemnek
Tudom én, nem lészen szünete, vége.
Oh én látám őt!
S egyebet sem látok azóta.
Láttam s bámultam
Szépségén nem vala földi
S nem vala nem szépséges alakján.
Ne kérdd, oh bátya, mit érzék
Ekkoron én, hanem elmém
Tépett rongyaiból kelj föl nekem, ékes
Képzelet! és a múltaknak
Ragyogjad elémbe alakját,
Mint oldalomon

Mely nyugszik, a fényes aczélkard.
Oh ha szabad látnom
Mint jött legelőször elémbe
Fájdalmában erőtelenen,
Mint a gyökeretlen pálmafa!...
Te pedig, oh gyönyörü Sirván!
Ekkoron is szép voltál
A fájdalom vad szele nem rongálá
Szépséged csodatékony alakját.
Ő sirt, halld bátya! s kesergett
Forró könnyei a hideg éjjeli harmat
Cseppjeiként a rét füszálaira hulltak.
Igy láttam vala őt,
S egyebet sem látok azóta...
Agyamba csapott a láng,
Földúlta velőmet
S megtagadá szolgálatait
Mindenre képtelen elmém.
Oh hogy nem lehetének e könnyek
Enyhitői szivem forrongó
Indulatának!
Oh bátya, ha a lány
Csakugyan e földi teremtmény
S magzatja Uzongárnak:
Ugy Ormuzd kedvezzen fegyvereinknek
S teszszük hadakozva rabunkká!
Mit szólok? rabomúl,
Én a ki vagyok neki rabja, tekintném?
Rettegnék pillanatától
S nem volnék suhanó leplét

Érinteni bátor,
De nyomorúlt tolvajként lesném
Lépteit, — és puha lába nyomát
Csókolnám mennyei kéjjel
S égő lángjaimat
Vérző kebelembe temetném» — —
Folytatná, de haraggal
Közberiadt *Jezorán*:
«Ne továbbra, itéletedet
Kértem s nem ohajtom azonban
Asszonyi gyáva beszéddel
Lelkem tele sirni gyerekként!
Tudd meg, kit vélem
Bálkhámnak vére köt össze,
Testvért, és az anyák legszebbike,
Hogy férfihoz illőleg viselendő
Légyen a férfi magát,
Tettekkel, ajakkal örömben
És szomorúságban».
Szólott s mind kettő
Tova ment, nagy gondolatot
Forgatva fejében.

— — Eltávoztam, a harczok
Gyászmezején hagyván búsongót,
Tőled, oh Sirván!
Pedig ime
Mig dél gyermekinek
Lángzó ajakára figyeltem,
Énekem addig

Tévedező hangokban
Keresett vala téged
Szerte a völgyben.
S hol zuhogó habjával alászáll
A csevegő Jemba
A part virága között, legszebbjét
Virágainak, téged meglel.
Kezeid szedik a szép parti virágot
De koszorút abból, mint máskor,
Nem fonnak, hanem azt
Gondtalanúl tova hányod, egyébre
Tévelyedő figyelemmel.
Megzördül azonban
A berek és lobogó fürtökkel
Hűs, vadon árnyaiból
Ékes ifju, vadat kergetve, kitermett.
Szólt pedig, a lányt megsejtvén
Közeledve feléje, magában:
«Fuss gyors lábaidon,
Futamó szép őzike, fuss el!
Én ugyan im fegyvert
Rád szegzeni ártó
Nem vagyok, ellenben
Sőt áldalak értte, nyomába vezetvén
Annak, kit lelkem
Hangzatosan kerget
Égő keblemen át
Szilajuló gondolatokkal».
Közeledvén pedig a lányhoz,
A lány futni akart,

De nem tuda futni
S a tévedező pillantat az ifjun
Lánggal jegyzette futását.
Mikoron pedig égő
Lelke az édes
Önfeledés tenger habjából
Kimerült, igy szóla Velejteg,
S hangja szelid volt
S rezgett, miként ha lett volna
Lelkének hurja:
«Kit fátyol takar el búsongót,
Lányka, ki vagy te?
Kit lelkem szárnyán keresék
Az álom ölében,
Lányka, ki vagy te?
A ki vagy életem angyala és lől
Lelkem gyötrelme,
Oh lányka, ki vagy te?...
A ki, magányodnak
Szilajon fölverte nyugalmát,
Egy pillanatot
Szólj, nyerhet-e tőled? — —
Fátyladon át is
Érzem pillanatod lángját,
Mely tart leszögezve szoborrá.
Oh téged látván,
Mily kéj válhatni szoborrá!
Szólj, legyek árnyékod:
S leszek az;
Szólj, legyek a por, mit

Lábaiddal taposol:
S üdvem lesz
Porrá lehetni!
Oh csak tova ne űzz
S hagyd tudnom, az égből
Vetted-e származatod'
Avvagy születél-e földi anyától?
Szólj, hadd fogjam lelkembe
Minden szavadat,
Mint tarsesi kagyló
A tenger moraját...»
Sirván pedig egyre
Nehéz szivét fölemelve keservek
Árjából, igy szól vala s hangja
Rezegett, miként ha lett volna
Lelkének hurja:
«Jövevény vagy bár
S idegennel szólnom
Tiltja szemérem.
Oh ifju, de hangod
Oly részvétet idéző,
S oly tisztán rezegett
Besötétült lelkemen által,
Mint a nyári nap első
Hajnal-súgara,
Mely fölnyitja bezárkózott
Kelyhét a virágnak.
Nem tudod, e részvét
Mily jól esik a boldogtalan
Elhagyatott Sirvánnak!

Szólanom unszolsz még?
Oh de ne várj tőlem sokat;
Annyira félek,
Hogy megvesztegetik
Hizelgéseid hiú lelkemet és
Könnyen eladhatná
Szavaidnak szivemet ajkam.
Azt kérded, ki vagyok?
Vagyok a sors árva leánya
Kit szült tiszta szavú Szalavár
Bajnok Uzongárnak,
Hogy legyen, a ki
Sirjaikon keserü
Fájdalmakba merülve,
Hervadjon utánnok,
Mint a letörött törzs ágán
Hervad a bimbó,
S halála
Lészen a mely táplálta
Az életadó fa». — —

(1847.)

A hatalmasokhoz.

I.

Oh átkozzátok el az észt fejemtől,
Mely lelkem egyedüli vagyona!
Mondjátok, a mi bánt, gyötörve rémit,
Homályos árnyak, régi babona;

Hogy lelkem csügg a régi kor meséin
S vakság bilincse tartja rabjaként,
Mondjátok, a hit üdvössége még nem
Derithetett borúlatára fényt,
Átkozzatok, avvagy kaczagjatok:
Én ördögöt létezni gondolok.

Mert láttam őt; ember, miként ti és én,
Palástja szép, miért is mondani!
Palást alól balutra vezető
Lólábakat szemléltem ingani.
Ám átkozzátok el az észt fejemtől,
Mondjátok, hogy csak régi babona
E hit, mit lelkemhez tapasztalás
Sok évek biztos ujjával fona;
Átkozzatok, avagy nevessetek:
Én ördögöt hiszek ti bennetek.

Nem egyszer hallám barna éjen át
Lólábatoknak dobbanásait,
Midőn a gőg, felverni nyugatát,
A béke szentelt hajlokába vitt.
Patkótokon rengett a föld belül
S mely számatokra menykőt rejteget,
Szidalmitokra, tán szégyenjelül,
Kigyulni láttam a felhős eget.

Im! gőgötök kikelt magábul és
Hogy szégyenéűl lásson a világ,
Előttetek réműlet, rettenés,
Utánatok nyomor, rabszolgaság.

Mind a tiétek, minden száll reátok,
De elfogadni mért remegitek?
Tiétek im az ezredéves átok,
Mit könny nevelt és bosszu edze meg.

II.

Oh drága hatalom! te mennyországa
A boldogitó minden-tehetésnek!
Mi jó nyugodni biztos hajlokába',
Ott hol az önkény magvai tenyésznek.

Ti ott nyugosztok, oh nyugodjatok,
Nektek mosolyg a nap lenyugtakor,
Törvényt, jogot szól gyáva ajkatok,
Törvényt, jogot, mely egyaránt bitor.

S mig elnyomottan küzd az ember-ész
Felhőkön át törvén zajos nyögési,
Erényitekrül addig szolgakéz
Az emlékek márványait bevési.

Igen, ti tudtok tenni is, tömérdek
Eszközzel lánczra füzni szellemet,
Hogy oly mederbe folyjon minden érdek
Melyet csalárd hatalmatok vezet.

Birjátok az egek villámait,
  Csináltok gyakran égi háborut;
De áldás nem követi nyomait
  Lépéseteknek, mely csak rontni tud.

Mindent tehettek: egy uj Babylont
  Épithetnétek, mely az égbe visz;
De a szellem, a mely dühödve ront,
  Mennyországot is csak e földön hisz.

Elég a bűn, elterhesűlt az átok,
  Meg kell szakadni ennek egykoron;
A villámterhes ég szakad reátok,
  Ha lelketekben nincsen irgalom.

Eljő a végitélet boszús napja,
  S megrengetendi bűvös mesterét,
Az áldicsőség fényes oszlopzatja
  Márványival lehulland szerteszét.

Boszúlva, mint egy véres sansculotte,
  Szellem-hatalma fölzajong a kornak,
Remegjetek, mert e föltámadott
  Erők lezúznak, porban eltipornak!

(1847.)

Holdas éjek.

1.

Álltam ablakod alatt
Holdvilágos éjjel,
Lanyha szellő suttogott
A fák levelével.

És a csend lőn végtelen,
Senki sincsen ébren,
Földön csak a szerelem,
Csak a hold az égen.

A madár elhallgatott
S szállt a fatetőre,
Csak szerelmem és a hold
Álmaidnak őre.

A mit lelkem álmodik,
A mit gondol, érez,
Holdsugárok megviszik
Álmod szelleméhez.

S melynek kínját érezem,
— Szabadúlni tőle —
Légyen az a szerelem
Álmaidba szőve.

Csendes holdvilágos éj,
Adj nekem ily álmat,
Egyik része égi kéj,
Másik része bánat.

És az éj után a reg,
Mely álmamból felkélt,
A leánynak hozza meg
Szivét és szerelmét.

Álmodozz' még, édesem!
Senki sincsen ébren,
Földön csak a szerelem,
Csak a hold az égen.

2.

Mi szép a holdsugár,
Midőn a lányka ablakára süt!
Az én szerelmem, mint rideg madár
Kiséri, vijja éji álmait.
Szép lesz a holdsugár, midőn
A lányka sirhalmára sütni fog;
Harmatba fürdik, mely a dombtetőn
Gyémánt vakitó fényében ragyog,
A hol rideg vándorképen,
Sanyarún a földön s az égen
Az én szerelmem bolyg magában,
Gyötrelmében, fájdalmában.

3.

Lépte, mint a szellő szárnya,
Hangja szárnyak suhogása,
Szem-sugára bágyadott
Tűzzel ír egy homlokot.
Arcza halvány,
Mint a hold...
Ez nem a lány
Képe volt.
A leány, ki éjem álma
S álmaimnak édene,
Átölelne, megtalálna,
Rám nem igy tekintene...
Szemeid hidegek, mint a fagy ...
Értlek, jövendőm képe vagy!
Igen, jövendőm bűvös képe te,
Melyet, jövén az éj fele,
Zavart agyamnak lázas képzete,
Halvány szinében feste le,
Olyan halványan, mint a hold sugár,
A mely szobámnak ablakára jár.

4.

A holdat én csak azért szeretem,
Mivel hasonlít lánykám orczájához;
Az arcza nyílt ég, szende, végtelen,
Mit halovány fény mélán átsugároz.

A holdat én csak azért szeretem,
Éjben viraszt, midőn a szerelem,
És megmutatja éjhomályon át,
Alvó szerelmesemnek ablakát.
A holdat én csak azért szeretem,
Hozzám hasonlít pályamentiben:
Egyedül jár-kél fent az égen,
Mint én a világnak végtelenében.

(1847.)

Ne nézz rám...

Ne nézz rám!
Pillantásid
Égetőbbek lelkem hevénél.
Ne sóhajts!
Sóhajtásid
Hidegebbek
Tátra szelénél.
Ne kérdezd,
Fájdalmaktól
Hogy él-e még bennem a lélek;
Ne könnyezz
Rágondolván
Egykor miképen szeretélek!

(1847.)

Hervadó szerelem.

Pusztaság a világ,
Kert az én kebelem,
Egyetlen virága
Hervadó szerelem…
Hervadó szerelem
Bús árnyéku fája,
Könnyem nedvesiti,
Fájdalmam táplálja.

Kert az én kebelem,
Gondatlan kertésze
Vajon melyik lehet:
A szív-e, az ész-e?
Talán mind a kettő,
S míg egyik ültetett,
Másik kitép reményt
És emlékezetet.

És a kert virági
Már-már elveszének,
Összetiprák őket
Zajgó szenvedélyek…
Mit állsz még te benne,
Hervadó szerelmem!
Terhes, reményvesztett
Kínodat viselnem!

Elmúlt örömidnek
Emléke nem éltet...
Oh hadd szakasszam ki
E kínos emléket!..,
Mert él még az, noha
Illatját nem érzem;
Virági elhulltak,
Tövisétől vérzem.

Nem! ne távozz' tőlem;
Ágyán gyötrelemnek
Hamarább lesz talán
Vége életemnek:
Csak mikor lelkemet
Már ki kell lehelnem,
Akkor szállj el tőlem,
Hervadó szerelmem!

(1847.)

A rózsa halála.

— Rege. —

Tudom, nem hiszitek, mikép lehettenek
Egy kicsiny virágba Éj s Nap szerelmesek,
Higyétek, avvagy ne, arra semmi gondom,
Én e regét azért végiglen elmondom.

Az Éj sötétsége, a Nap fényessége
Szerelmében egy kis virágszálért ége,
Rózsának hitták a kicsinyke virágot
A kinél szebbet az új tavasz nem látott.

Tegnap még csak bimbó, kéj s gyönyörrel tele:
Már ma kitárula illatos kebele
És az esti szellő, mely hozzá lopni járt,
Illattal terhelten hagyá el hajlokát.

Teljes arcza, mint a tiszta bársony, ége,
De keblét elfödte szemérmetessége,
Hanem néha-néha magát végig nézvén,
Maga is elpirúlt kellemes szépségén.

És a harmatos Éj mikor leborúla
Jött hozzá szeliden és ekképen szóla:
«Szerelmes virágom! nyisd meg szép kelyhedet,
S gyönyörüségébe fogadj be engemet!

Az égő napsugár tikkasztó volt reád;
Az én szeretetem tenéked enyhet ád;
Hűs csókkal foglak én fürösztni tégedet,
Nyisd meg szép virágom, nyisd meg hát kelyhedet!»

Kérő szavának a rózsa hitelt adott
S fogada kelyhébe szerelmes harmatot,
A ki hüvös fejét keblén pihentette
S szerelmöket az Éj fátyollal befedte.

Mikor már az idő hajnal fényre kele,
Gyöngyökben tündökölt a rózsa kebele.
Érzi már az Éj is, hogy távoznia kell,
Hozzá bucsúzólag azért igy esdekel:

«Szerelmes virágom! őrizzen tavaszod!
Tartsd emlékedben a szerelmes harmatot,
A ki, ha a fénylő Nap leszálland, ismét
Megjön és elhozza nem szünő szerelmét.

Őrizzed szivedben az ártatlanságot,
Hervadás ne bántsa szép fiatalságod
Ne nyisd föl kelyhedet minden idegennek,
Kik orozni járnak, aztán elröppennek.

Őrizkedj' szellőtül, a szellő csapodár,
Hütelen hozzád, csak illatot lopni jár,
Szép vagy szerelmesem! sokan megkivánnak,
Ne higy a szellőnek, ne a napsugárnak!»

Felelt rá a rózsa, levén szűz kebele
Ártatlansággal és szerénységgel tele:
«A hogyan beszéltél, szerelmes harmatom!
Akként fogok tenni, neked azt fogadom.

Gyönge vagyok, érzem, ártani képtelen,
Mindenki játszik és ingerkedik velem;
De ki hozzám ennyi jósággal tele vagy,
Engem fölkeresni eljöjj, el ne maradj».

Azonban a Nap is, mihelyt az égre kel,
Fölkeresi Rózsát vizsga szemeivel;
Látá a gyöngyöket arczán és szemében,
Gondolta: könnyezik s szólott vigaszképen:

«Szép Rózsám, virágom! mi a bajod neked,
Hogy könnyekben úszik ifjú arczod s szemed?
E könnyek talán a bánat tenger árja,
S a tengerben úszik életed sajkája!!

Gyönge kis virágom, fakadó szerelmem!
Hagyd gyönyöreidet éreznem, legelnem;
Vesd reám szemeid, ne fordúlj el tőlem,
Bánat-könnyedet hogy gyöngén letöröljem».

Felelt rá a rózsa: «Szemeim nedvesek?
Ne bántsd e könnyeket, harmat gyöngyi ezek,
Ez az én örömem, az én ékességem,
Igaz szerelemből az Éj adta nékem.

És a mit ő adott, az én szerelmesem
Azt mondta, ne adjam azt másnak soha sem,
Nem tudod te minő, jó volt hozzám az Éj,
Szerelme enyhe, nem forró, de néma, mély».

Szólt ezekre a Nap égető szemekkel:
«Az Éj ajándokát kis virágom vesd el,
Vesd ki szivedből az Éjet, a sötétet;
Világban, fényben kell tündökölni néked.

Én fejlesztém ki a bimbóból szépséged,
Engem kell szeretni és ölelni néked.
Jer forró keblemre, hadd öleljelek fel!»
Szólt s megigézte őt égető szemekkel.

Rózsa örömében elfelejté magát,
A nap letörölte szemének harmatát.
Kedvesére gondolt, habozott; végtére
Önként lehajola forró kebelére.

Most a nap a rózsát kéjjel ölelé fel,
A tüzes szerelem égető hevével...
Játszott, pajzánkodott, szemének sugára
A Rózsa keblének rejtekit bejárta.

S a délnek lankasztó csendes fuvallatja,
Rózsát az égő napsugárban ringatja
Meg van már a Napnak igézve fényétül,
Szerelmében ittas, szerelmében szédül.

Rózsa közelében egy vén füzfa állott,
Ki jóakarólag vetett enyhe árnyat
Éltető árnyékkal rózsát megkinálta,
De rózsa nem figyelt jó 'karó szavára.

Igy tüntek az órák, igy tüntek a perczek,
S az ő szive szintén örömben repedt meg
S mint a gyönyör-óra illant, úgy jövének
Hervasztó szelei rövid életének.

Távozott már a Nap, s ifjú tüzes képe,
Vágytól, szerelemtől tüz-lángokban ége;
S midőn utóljára megállt, el nem oltott
Lángja meggyujtá a nyugoti égboltot.

És midőn leszállott az ég tüzes fia,
Rózsa is lehajlott a szerelem miatt
S az örömek után föltámadt keserve,
Mely eddig gyanútlan lelkében szenderge.

Meglankadván a Nap égő csókjaitúl,
Leereszti fejét és szive elszorúl;
Már csaknem elalélt, de pártjára álla
Még benne szendergő szép fiatalsága.

És mig igy kinozá a kettős szerelem,
Siető szárnyakkal az Éj is ott terem,
Látta, hogy Rózsának arcza, keble halvány
S igy szólott hozzája, fátyollal takarván:

«Szerelmes virágom, Rózsám! mi lelt téged?
Mért hogy hószin leplet ölte fel szépséged?
Miért szemeidnek nézése oly méla,
Miért kebled zárva és ajakad néma?»

De Rózsa nem felelt neki semmiképen,
Megérté ezt az Éj s hallgatott sötéten.
Majd sirt és ráborúlt, leplével takarta,
Kebelét áztatván szemének harmatja.

S a hűs harmat alatt újra éledének
Ifjú szépségi a rózsa életének;
Még egyszer fölpirúlt, még egyszer fölkele
Ifjúságának már megtörött ereje.

Szomorú látomány!... a hervadó virág
Léte' köteléki immár elszaggatvák;
Kinek szerelem volt élte és halála,
Ki ne irigylene és ki ne sajnálna!?

Jött a tolvaj szellő s elvivé levelét,
Kifosztá egészen elfonnyadt kebelét
S a Nap szerelmese, a tavasznak éke,
Önnön magának lett rémületessége.

Ártatlanúl, némán, minő élte vala,
Hervadva, megtörve, búvában elhala,
Fiatalságának hamar eljött vége,
Élte addig tartott a meddig szépsége.

*

Midőn a Nap újra fölkele, nem látott
Már kellemes rózsát, szerelmes virágot;
Virágzása helyén hervadása álla,
Életének helyén szomorú halála,

Az ég tüzes fia ezeknek láttára
Elbúsúlt s vőn setét felhőt homlokára
És az eget sokszor végig kóborolta
A nélkűl, hogy arczát megmutatta volna.

Aztán elfelejté a hervadt virágot,
Hogy érte busúlna, rajta meg sem látszott
S ki tudja, kit szeret mostan ő kegyelme!
Hiába! csak ilyen a nagyok szerelme.

Hüségesebb vagy te a Napnál, csendes Éj!
A te szerelmed nem forró, de néma, mély
És a kit te egyszer öledbe fogadtál,
Beszélik a sirok, megtartod magadnál.

Mihelyt a ragyogó ég fia leszálla,
Gyászba öltözött a sötétség királya
S arczára leborúlt... én már sokszor láttam,
De soha derűlten, mindig talpig gyászban.

Ekképen kesereg; szemének harmatja
A szendergő földet gyakran megáztatja.
S midőn megkapja a borús szenvedély őt,
Szomorúvá teszen élőt és nem élőt.

(1848.)

Fehér galamb.

Mint a puszta fája télen,
Lelkem olyan lombozatlan,
Csüggedésben és reményben
Búsan, árván, elhagyottan.

Lombjait elhagyta régen
Az a csevegő madárka
És a hűs szellőjü légen
Elszállt boldogabb tanyákra.

És mióta messze szálla:
Gyakran eljött búban, kedvben,
A múltak gazdag királya,
Hófejével, hólepelben.

Ő az, a ki nem vetett meg
S lelkem gyakran látogatja,
A tündér emlékezetnek
Eltévedt fehér galambja.

És én hozzá igy beszélek:
«Lelkem puszta és kietlen,
Ily magányban lenni félek,
Elhagyottan, elfeledten.

Lelkem egykor nem volt olyan
Egyedűli, néma, puszta,
Még mikor vidám mosolylyal
Az öröm megkoszoruzta.

És én akkor átöleltem
S csügtem rajta üdvözülve
S téged akkor ünnepelten
Egy szép óra titka szűle.

Öszeszedted boldogságom'
Elhervadt virágit szépen,
Hogy midőn borúl világom,
Elhozd s megmutathasd nékem.

S eljövél, elhoztad nékem
Multam gazdagabb világát,
Megszüntetni véle éhem'
És lelkemnek szomjuságát».

Igy beszélek s hogyha elszáll,
Szólok hozzá szép vidámon:
Nem bánnám, ha itt maradnál,
De ha már mégysz, azt se' bánom.

Nem csüggedt még el reményem,
Mert kedves vendéget várok,
Az öröm fog hozni nékem
El nem hervadott virágot.

De ha egykor, de ha egykor,
Nem lesz a ki keblet tárna,
Jőjj el akkor, jőjj el akkor
Életemnek alkonyára.

És te akkor elhozandod
Eltünt boldogabb világom,
Melyet többé nem birandok
Életemnek alkonyában.

(1847.)

A dicsőségről.

Lerázom annyi esztendők porát
Lelkemről, mig fölépitem magamnak
A hir s dicsőség márvány-csarnokát,
Sötét romjából a kiholt múltaknak.
Benézek a dicsőség csarnokába,
Oh hogy sugárzik, mint a déli nap!
Beárnyékolni jőjj, borostyán ága,
A nap sugára ellen, siromat.

Ha lombjaidból messze századok
Telei talán már kivetkeztetének:
Jön a tavasz, ismét virúljatok,
Fejére a szabadság emberének!
Mert a dicsőség nem tünékeny álom,
Bár néha egyetlen sugárt bocsát;
De egyetlen sugár belőle, három
Századnak fénylik éjszakáin át.

Rom a dicsőség; mért nem éltem én
Akkor, midőn még csorbulatlan álla!
Születtem volna napnak reggelén,
El nem boritna éjszakák homálya.
Teremthetendék hőset a hazának,
Egy Miltiadesz bajnok-szobraként;
Kezeim tán egy Olympot foszthatának,
Szegény hazám! neked babérokért.

Rom a dicsőség. Épitsd fel hazám,
Bús romjait e fényes ravatalnak;
Későbbi gyermekid között talán
Lesznek, kik benne élnek és meghalnak,
Kik mondják majd: küzdöttem s nem hiába,
Mert hosszú éj után feltünt a nap;
Beárnyékolni jőjj, borostyán ága!
A nap sugára ellen siromat.

(1848.)

Mért fénylik a csillag.

Mért fénylik a csillag
Mért fénylik az égen?
Mért fénylik a szablya
Honfiak kezében?

Fénylik a csillag, mert
Őre az éjszakának
És a távol naptól
Vesz sugárt magának.

És fénylik a szablya
Mert éles vasára
Hóditó fénynyel süt
Bátorság sugára.

Fényt veszit a csillag,
Hogyha a nap feljő...
Mikor hull ki a kard
Honfiak kezéből?
Majd ha elvonúl a rabság éjszakája
S béke és szabadság napja kél utána.
(1848).

Induló.

Pest, jun. 24. 1848.

Csatára fel, csatára fel!
Zászlónk felett, mint égi jel,
A diadal kirontó fénye
És a hazának biztató reménye.

Kivivni sértett jogaid
Mi vagyunk édes fiaid,
Kiket tápláltál nappal, éjjel
Az anyaszeretet meleg tejével.

Hazánk, hazánk, mi életet s vért
Adandunk anyatejedért
S mig sziveinkben a magas hon,
Az eskü szent igéje ajkainkon.

Nem is bitor parancsokért
Rabolni hont és ontni vért
Kelünk fegyverrel a csatára,
Hanem keblünknek szent sugallatára.

Van istenünk, van angyalunk,
Kiért élünk és meghalunk
Kié a legvégső lehellet
Dicső szabadság! szent zászlóid mellett.

A megholtaknak vériből
Tüzláng fog emelkedni föl
Örök sugárral és mellette
Fölmelegűl az unokáknak lelke.

És a szabadság és a hon
Még felviruland egykoron
S babérral hinti el nyomunkat,
Övezni diadalmas homlokunkat.

Adjatok egy jó szót!

Adjatok egy jó szót vaskemény ajakkal,
Bár riadjon a harcz menydörgése benne;
Adjatok egy jó szót lágy szelid ajakkal,
Melyben a reménynek uszszék végtelenje.
Látom én a múltat szendergő porában,
Látom a jövendőt — ennyit látni sok —
Látom a jövendőt csecsemő korában;
Adjatok egy jó szót rá, ti századok!

Látom a felhőt, mely országokat járván,
Rabnemzetek vérét szítta föl méhébe,
S záporként adá ki, míg mint a szivárvány,
Föltünt a szabadság büvös-bájos képe.
Tátongó seb a múlt, fáj mindenik tagja,
Kössétek be sebét, hozzá ne nyúljatok,
S hogyha fájdalmát az idő elaltatja,
Adjatok egy jó szót rá, ti századok.

Meghalt élet a múlt, sírja a történet
És a jelen neki temetkező pompa;
Mért irtok rá mindig szomorú beszédet,
Mint a sirt boritó márvány oszlopokra?
Nagyra, szépre, jóra nem törekedett-e?
Volt-e megtört szive s elfolyt vére sok?
Küzdött és halt és az idő eltemette...
Adjatok egy jó szót rá, ti századok!

A holt múltnak lelke (halhatlan a lélek)
Átmegy a jövőbe és föléled abban,
Ez a feltámadás... és most oda nézek,
Hol egy elholt lélek új életre lobban,
Napkeletre nézek, a fényt onnan várom,
A homályos múltnak szebb jövőt adok —
Oh midőn majd szürkűl a szép láthatáron,
Adjatok egy jó szót rá, ti századok!

(1848).

Hallgass el!

Hogy mi fekszik szivemen,
Többé el nem mondom:
Hallgass el most énekem,
Hallgass el most lantom!

Sovár lelkemnek kevés,
Vágynak és reménynek,
A borostyán ága és
A megtapsolt ének.

Elmondotta énekem,
A mit érze szívem,
Önmagához hűtelen,
A hazához híven.

Ittam bort, szerettem lányt,
— Ez az élet kedve —
Ámde téged, oh hazám!
Mindennek felette.

Lelkem hordja gondjaid';
Szentelj föl hőseddé,
És lantomnak húrjait
Karddal vágom ketté.

És mikor majd szertehúll,
Elhalván zengése,
Fölriad rá zordonúl
Kardom zörrenése.

A dicsőség, életem
Napvilága, fénye,
És a tündér szerelem
Holdvilágos éje.

S mind az, a miért sovárg
Egy még ifju élet,
Szép öröm! hervadt virág!
Mostan Isten véled.

Szivem tégedet szeret
Életben, halálban,
Ott leszek hazám! veled
A vész órájában.

A tied lesz életem,
Mig karom birandom:
Hallgass el hát énekem,
Hallgass el most lantom!

(1848.)

Vándor vagyok...

Vándor vagyok, keresem
Elvesztett világom,
Kebelemben kenyerem,
Hátamon a házam.

Az én utam végtelen;
Nincsen pihenésem,
Sem a múltban, sem jelen —
Sem a jövendőben.

Csendes, tiszta volt az ég,
Mikor utra keltem,
Enyhe szellők lengeték
A reményt felettem.

Feljött az est csillaga
S eltűnt nem sokára
A kietlen éjszaka'
Fellegsátorába.

Itt vagyok most néma, vad,
Idegen pusztákon,
Hallom a harangokat
Kongatják hazámban.

Unnep-e vagy temetés,
Nem tudom, nem kérdem!
De mindegyik rezzenést
Halálosan érzem.

És a hányszor hallgatom,
Minden kongatásra,
Rá felel siralmasan
Szivem dobbanása.

S minden dobbanásra meg-
Rövidűl az élet,
Sirhalmokon lépdelek,
Mint egy bús kisértet.

Arczomon nincsen virág,
Rég lehervadt róla,
Az elaggott ifjuság
Meghidegűlt csókja.

Kihűlt az emlékezet,
A remény kifáradt,
Kietlen jövő felett
Építeni várat.

Megszüntem már kérdeni:
Mit hoz ez az élet,
Mely vágyam' betölteni
Olyan szegénynyé lett.

Jámbor ohajtás, remény
És egy ifjú ábránd,
Mely egy szebb világ felé
Alkotott bűvlátmányt.

Álmok, tündérképei
Boldogabb jövőnek,
Lelkemnek jobb részei,
Mind, mind eltünének.

Jobb napom már elfogyott,
Üres lett a táskám,
Elszakadt bakancsomat
Nincs ki megfoldozná.

Nincsen tüzhely, nincs födel,
Hideg éjszakákra,
Nincsen egy meleg kebel,
Mely ölére zárna.

Vándor vagyok idegen,
Sivatag pusztában,
Kebelemben kenyerem,
Hátamon a házam!

(1851.)

Jobb napok.

Voltak sokkal jobb napjaim,
Miért tagadnám őket el?
Reményeim, játékaim,
Gyermekvilág, derűlt kebel.

Ha rásütött a napsugár,
Keblem az örömtől dagadt,
Kelt szivemben magas remény,
Agyamban merész gondolat.

Felhők alatt, felhők felett,
Két ég között járt szellemem,
Egyikben olyan otthonos,
Másikban olyan idegen.

S míg örömömnek hajnalát
Nem felhőzé be szenvedés,
Vágyamnak szük volt két világ,
Üdvemnek a két ég kevés.

S miként sötétül a világ!
Miként borúl az élet el!
Éltem lenyugvó napja már
A láthatáron vesztegel.

S egy életben nincs oly erő,
Oly elhatárzott akarat,
Mely visszahozhatná a már
Nyugodni szálló sugarat.

S mint pusztúlt napok gondjait,
Ringatja az emlékezet,
Úgy ringatod tünő napom!
Fájdalmimat, reményimet.

Búsan ragyog fejem fölött
Húnyó sugárid alkonya,
Mint számüzött király fején
Hatalom-vesztett korona.

És mindegyre borúl napom,
Mig egykor oly sötét leszen,
Hogy sorsomon segiteni majd
Nem bir se jobb, se balkezem.

S ha szivem dobbanása lesz
Előttem olyan idegen,
Mint a távol faluharang,
Mely kong viharos éjeken;

Ha rettegve számitgatom
Meglassudott ütéseit
És az öröm meg nem keres,
A szerelem föl nem hevit;

Mikor kizöldül elhagyott
Ajtómnak árva küszöbe
S az aggság hógalambja száll
Fejemnek gyérült fürtire :

Akkor ha télen, kandallóm
Meleg tüzénél hallgatok,
Üljetek oldalomhoz és
Szemközt velem, ti jó napok !

S akkor, midőn az ébredő
Természet a szabadba csal,
Ébreszszetek föl hajnalon
Mint a vidám pacsirta-dal.

Mert véletek van, mind a mi
Jót hozhatott múlt és jelen . . .
Aztán ismét oly puszta lesz
Az élet és oly végtelen ! . . .

(Insbruk, 1851. decz.)

Kisirtam könnyeim . . .

Kisirtam könnyeim,
Kiontám vérem,
Ifju kedvesemért
A csatatéren.

Látám őt küzdeni
Nappal és éjjel
Téren és halmokon
Vad ellenével.

Látám szép zászlaját
Keverve porba,
Fegyverét, díszeit
Összetiporva.

S megroncsolt tagjain
A pihegőnek,
Nyeritve száguldtak
A hadi ménck.

Látám őt élete
Végórájában,
Véres kezekkel és
Halvány orczával.

S mikor bús ajkai
Halált nyögének,
Hallám öröm-dalát
Az ellenségnek.

Körülte a népek
Gyültek halomba,
Félvilágra szólt a
Halotti pompa.

És nem foghatám föl
Hanyatló térdét,
Sem sürü sebének
Kiomló vérét.

Eljött a nemezis
Megcsalt bolondja
S a martyr-koszorút
Fejére nyomta!

(Insbruk, 1851. jul. 10.)

Megtelt szív.

Nem fér a szív, nem fér meg keblemben,
Jőjjetek be hozzám, jőjjetek!
Ki először kopogat ajtómon,
Annak adom oda szívemet.

Adnám neked, odadnám örömmel,
Oh hazám! kit én úgy szeretek;
De te elfordulsz én tőlem és nem
Ismered számüzött gyermeked'.

Mikor sötét éjnek éjszakáján
Senki nem lát, senki meg nem hall,
Akkor tenném áldozat gyanánt le
Szívemet kiégett lángival.

S adnám neked, odadnám örömmel,
Oh leány! ha rám tekintenél;
De te elfordúlsz, mint a ki megtört
Lelkem sötétébe nézni fél.

Mikor a hűs alkony föllegében
A legelső csillag felragyog,
Akkor mennék ablakodra híven
S megvárnám a fölkelő napot.

S adnám néked, odadnám örömmel,
Jó barát! kezet fogván veled;
De nem érzed az én érzeményem,
De nem érted az én lelkemet.

Mikor a sors zivataros éjén,
Legjobban szeretted messze fut,
Akkor látogatnálak meg, mint a
Villámlás az égi háborut.

Adnám neked, odadnám örömmel,
Múlt napokhoz hű emlékezet!
De kopár meződön az én lelkem
Tövist lel, virágot keveset.

S adnám néked, odadnám örömmel
Szebb jövendő bűvös képe te,
De te nem vagy anyja a reménynek,
A te képed zordon, fekete.

(Theresienstadt, 1851. julius 18.)

Zúg a malom...

Zúg a malom altató morajjal,
Nem alhatom, kemény a fejem alja;
Hí a patak édes csevegése,
Lebűvöli álmomat egészen.
Malom és a patak mit csevegnek?
Azt mondják, hogy sorsa az embernek
Mindenektől élni elhagyatva,
Csillagának martalékúl adva.
És a csillag mit felel reája?
Életünk az idők tanitványa,
Olvasatlan puszta lap a lélek,
S kit nem dúlnak vágyak, szenvedélyek,
Kit az élet soha meg nem bánta,
Érdemetlen annak birtokára.
Vágyaid' ha ködbe menni látod
S szenvedélyid mind, mind elhagyának:
Nyugodalmad' akkor megtalálod,
Hátad mögött hagyván a világot
S mint folyót a tengereknek mélye,
Elnyel annak feledékenysége.

(Eichwald, 1851. febr. 3.)

Változás.

Mikor habozván, szilajon,
Egyik kézről másikra jár,
Miért ürül ki oly hamar,
Miért ürül ki a pohár!?

Midőn rózsás felleg között
Az ékes alkony feltünék,
Miért sötétül oly hamar,
Miért sötétül el az ég!?

Mikor vidám asztal mellett,
Szemközt ülsz vélem, jó barát!
Mért válsz el tőlem oly hamar
S mondasz nekem jó éjszakát!?

Ölelvén karjaim közzé,
Az első édes csók után,
Mért válsz el tőlem oly hamar
Mért válsz el tőlem, oh leány!?

Örökké tart a szenvedés,
A boldogság csak egy parány;
Csak akkor látszik, a midőn
Rásüt a déli napsugár.

Örökkévalóság! nagy ég!
Mikor jön el a mi napunk!?
Sír vagy te, hol temetkezünk,
Vagy élet, hol feltámadunk!?

(Theresienstadt, 1851. aug. 14.)

Eltünt boldogság.

Ki ád vissza nekem,
A mi volt oly drága,
Elmult életemnek
Régi boldogsága!?

Mit hoz a jövendő,
Mit hoz ez az élet?
Mit ád még az isten,
Mit a vak történet!?

Mi maradt még a sors
Űldözött fiának,
A kit isten és az
Ember elhagyának!?

Játszik a reménység,
Piroslik orczája;
Beteges szivem, te!
Ne hallgass reája.

A mivel álmodban
Tán meggazdagitott,
Vesd tova magadtól
Azt az ajándékot.

Nincsen annak élte,
Nem is tart sokáig,
Fölébredésekor
Ködde, habbá válik.

Elmúlt jobb napjaim
Ott állnak utánam,
Az emlékezetnek
Kéklő távolában.

Ugy áll a jövendő
Mint egy barna felleg,
Messze van s feléje
Irtózva közelgek.

Hol keresselek föl,
Eltünt boldogságom!
Ezen a földön-e,
Vagy a más világon!?

(1850.)

Keserü pohár.

Testvérek a bú és a gond,
Testvérek életeddel;
Fiú! azért ne légy bolond,
Közelb a telt üveggel...
E nagy világ, sir vagy nevet,
Nem illet az most tégedet.

Mi gondod rá, ha a világ
Lángokban összeroskad?
Ezer halál, ezer csudák
Történhetnek miattad...
Számodra minden elveszett;
Mi fönmaradt, nem a tied.

Az élet teli poharát
A balsors összetörte,
Az öröm édes italát
Látád ömölni földre;
De keserüje benmaradt...
Izleld meg ezt a poharat.

Bár a becsület drága szent,
S szivednek rejtett kincse...
Vesd el miként érvénytelent,
Melynek már becse nincsen;
Mit ér, mit ér a becsület,
Ha már gyalázva van neved!

Mért jár veled, mért el nem hagy
Ez a bitangolt élet?
Te birod s mégis rabja vagy
Fájdalmának, terhének;
Mert e megunott életet
Már koczkára sem vetheted!
(Königräcz, 1849. okt. 12.)

Petőfihez.

Minden nap látni csillagot,
Ha felleg nélkül jő az est;
De ritka év csudája hoz
Csillagsugáros üstököst.

S ha jő a vándor üstökös,
Lesz döghalál, vagy háború...
A költőnek pályája szent
S díja borostyán koszorú.

Te üstökös vagy; szellemed
Egy lángsugáros meteor,
Hol ég és föld, az isten és
Az ember együtt egybeforr.

Te isteni teremtetés
Csudaszülötte! mint madár
Repültél fel és alkotván,
Kezedben éltet nyert a sár.

Jövél, mint egy jósló madár,
Egy szebb tavasznak vándora,
Élted nem egy rövid tavasz;
A természetnek korszaka.

S mikor elmentél, elvivéd
Magaddal a nyárt s meleget,
Hagyván utánad a telet
S a télben hideg kebleket.

S én itt vagyok, fázom nagyon,
És visszavárlak tégedet;
Mint a fészek a madarat,
Mint a szív a reményeket.

S te nem csalsz meg; hűs alkonyon,
Midőn a nap leszálla már,
Mikor a földön nyugalom,
Az égen hold s csillagsugár;

Ha lelkem a gondok nehéz
Ágyából immár fölkele
És vidám asztalához ül
Az élet boldogabb fele:

El-eljő akkor szellemed,
S melyben keservek nedve van,
Megvigasztalja szivemet,
Megédesíti poharam'!

(Theresienstadt, 1851. jun. 19.)

Lant és kard.

Költő vagyok és katona!
Ugy rendelék az istenek,
Hogy szivemre és vállamra
Nehéz terhek feküdjenek.
Szivemben a dal,
Kezemben fegyver,
Ezzel s amazzal
Az isten megvert.

Ok merre merre tüntetek,
Ti vérsugáros csillagok!
Dühös csaták, vad fegyverek,
Hűs éjszakák, meleg napok!
Mint énekelném
Élve és halva,
Harczaim végén
A diadalmat!?

Vagy látva füstfelleg között,
Megszaggatott zászlók alatt,
Uratlan ként, s holtak fölött
Szállongni a vészmadarat:
A gyászos téren
Végig járdalna,
Minden éjfélen,
Lelkem fájdalma.

Emésztene a rozsda meg,
Ha nincs rád szükség, fegyverem!
Ha többé nem remélhetek,
Válnék hamuvá életem,
Föltenném kardom
Penészes falra,
S lelkem és lantom
Utána halna.

S ha zivataros éjszakán
Kelnének ádáz emberek,
És villámjáró paripán
Beszáguldnák a földeket,
Fölkelnék siromban
Könyökre dülve
S kardom és lantom
Meg-megpendülne!

(Insbruk, 1852.)

Mi csendűlt meg...

Mi csendűlt meg a fülemben
Olyan tisztán, oly vidámon,
Mint az estvéli harangszó
Az elnémult rónaságon?

Meg sem állt, nem is pihent meg
Ez a hang, mig le nem ére
Halkan, mint egy lágy sohajtás,
Szivem kellő közepére.

Mit jelent ez idegen hang'
Kedves édes csendülése!?...
Kifáradt reményim napja!
Mire vársz még, mire késel?

Megtalálsz engem mindenkor,
Nappal úgy, mint éjszakákon,
Éber szemmel, nyilt karokkal
Pokrócz alatt, szalmazsákon.

Mikor a kelő hajnalnak
Ajtaját megkopogtatja
Lelkemnek kétségb'eséstől
Fölmerülő gondolatja.

Mikor a szél hidegen fú
S állok a magános vártán,
Te tartasz bennem meleget,
Itt valahol szivem táján.

Utazó madár a lelkem
Ismeretlen tengereken,
Te vagy a hajó árbocza,
Melyen végtére megpihen.

Mért oly kedves, oly varázsló
Hangjaidnak csendülése?
Kifáradt reményim napja,
Mire vársz még, mire késel!?

(Insbruk, 1852.)

Kemény az élet...

Kemény az élet, mint a szikla;
Azért ne üsd fejed belé...
Ha megbotlottál benne, rúgd meg
S állj mint egy oszlop fölfelé.
Az ember oly erős,
Ha szivre kél;
Tagadd meg sorsodat,
Daczolj s ne félj!

Szívetlen uzsorás az élet:
Azt a ködös, borus napot,
Drágán megfizetteti véled
Sok szenvedésed, bánatod...
Ki élni s halni tud,
Két éltet él;
Tagadd meg sorsodat,
Daczolj s ne félj!

Ha szent, miként az oltár lángja,
Kebledben minden érzelem,
És alkonyodat már nem várja
A jutalom sugára sem:
Az élet és halál
Két puszta tél;
Tagadd meg sorsodat,
Daczolj s ne félj!

Minden nap felmosolyg a hajnal,
Minden tavasz virágot hoz;
Az élet mégis pártos angyal,
Vagy rendéltetésünk gonosz...
Ha csendes a világ,
Vagy zúg a szél;
Tagadd meg sorsodat,
Daczolj s ne félj!

Tüzd kalapodra a virágot
S köszöntsed a kelő napot,
Akár ragyog még fenn az égen,
Akár lehúllt már csilagod.
Ha nem arathatsz ott,
A hol vetél,
Tagadd meg sorsodat,
Daczolj s ne félj!

(Salzburg, 1851. okt. 26.)

Elhagyatva.

Udvarodon, tűzhelyeden zúg a szél,
Apád, anyád elbujdosott, vagy nem él,
Minek mennél haza? rossz ott a világ,
Minden falun megugatnak a kutyák.

Senki sem kiáltaná: isten hozott!
Senki sem emelne hozzád kalapot,
Nem ismerne meg a legjobb embered,
A ki, mint te, oly sokat nem szenvedett.

Nem fogyott még el bolygásod ideje
S nyomoruságod fekete kenyere,
Nem kopott még a bakancs el lábadon,
Melylyel bolygasz ismeretlen útakon.

Nem tudod, mily szilaj ló visz tégedet,
Mióta sorsod bujdosásba tévedett,
Árkon, vizen, hegyen, völgyön, bokron át,
Meg nem tartod ezt a szilaj paripát.

Oh ha sorsod néha rútul meggyaláz
S elmult régi napjaidra visszavágysz...
Gondolj jobbat, nincsen ott számodra hely,
A hova vágysz, a hová emlékezel.

Egy helyen áll az égen dél, napkelet...
De az ember mindig változik, feled,
Letörölte az idő már azalatt,
Lépésed minden nyomát, árnyékodat.

Mint árnyékod nem hágy helyén meleget,
Ugy kihűlt már a te emlékezeted,
Mint te elhagyád hazád és nemzeted,
Ugy hagyott el téged a ki szeretett.

Nézz keletre, nézz nyugatra, valaha
Feljön-e még jobb szerencséd csillaga!
Kérd az istent — ember rajtad nem segit,
Rővidítse hosszu szenvedéseid!

(1851.)

Boldog.

Boldog, a ki udvarán,
Ősi tüzhely mellett,
Bús napon, vad éjszakán,
Nyugodalmat lelhet.

A ki árnyát megleli
Házfalán napestig,
Hová azt a reggeli
S déli nap lefesti.

Kinek udvarára száll
Az erdők galambja
S ablakát a víg madár
Meg-meglátogatja.

S a tavasz ha közeleg,
Bármi messze vólna,
Puszta kéményére meg-
Jön a vándor gólya.

Kinek vidám asztalát
Körzi gyermek és nő
S issza a hegyek borát
Apja serlegéből.

S hogyha pirja fellobog
A csillagos estnek,
Gyönge kézzel, hű karok
Puha ágyat vetnek.

Jámbor emlékezete
Apja sirján áll meg
S reménye, jobb érzete,
Szivén gyermekének.

Boldogságának köre
Bétölt minden vágyat,
Nem ragadja messzire
Idegen kivánat.

Hajh az élet egyre foly
S gondra jőnek gondok...
Hol az ember, a ki oly
Irigylendő boldog!?

Csendes hajlék, hűs magány,
Messziről sohajtlak!...
Ah pedig téged talán
Soha nem láthatlak!

(1851.)

Végsohaj.

Nem esztendők hozzák az időt!
Megagg az ember, mint a nyár,
Meleg szívvel, forró kebellel,
Ha az idők viharja jár.

Mért számolod a lassu órát
S a perczeket fejed fölött?
Szivednek minden dobbanása
Egy ür a mult s jelen között.

S ez ürben, képtelen szemekkel,
Kietlen sorsod néz reád:
Elénekelted életednek
Már hajnalát és alkonyát.

(Eichwald, 1850.)

II.

KELET KÖNYVEI.

I.

Legyünk ébredők a hajnallal, munkálkodók a nappal és elmélkedők az éjszakával.

Mert az idők elközelgettek.

Üdv annak, a ki ébred, munkálkodik és eszmél a hazáért!

— — Látám a napot keleten, sugáraiban tündöklőt, mint az ifjú erő, és nyugaton, sugáraiban lankadottat.

Látám az orkánt, a Meotis habjainál támadottat, elenyészni az adriai partokon.

Csillagokat láték lehullani s eszembe jutottál, nemzetem!

Volt pedig valaha neked egy sivatag hazád; de fiaidnak keble nem vala sivatag s megterméкenyíté országodat a népek legszebb jószágaival.

Voltak neked fiaid erősek, mint a támadó nap, leányaid kedvesek, mint a hajnal s öregeid, mint a nyugalomra hivó alkonyat.

És ezek fölkerekedének és menének vándorolni keletről nyugatra, követvén a napnak futását.

S voltak éveik derűsek, mint a nyári hajnal, ragyogók mint a déli napsugár s véresek mint az alkonyat.

És eljövének a nyomornak esztendei, a sötétségnek és balitéleteknek esztendei és látánk könnyeket és vért.

S midőn leforgának az évek ezrei, visszatekintének a késő unokák a múltba és látának ott egy ezredéves szenvedést.

Egy ezredéves szenvedés azonban az örökkévalóságnak egy éje, melyre bekövetkezendő lészen a hajnal.

Legyetek bizodalommal és meglátandjátok a hajnalt.

Hunyjátok be szemeiteket s tekintsetek magatokba. Ha lelketekben nem látjátok támadni az erőnek magját, akkor essetek kétségbe.

Mert azt soha többé nem lesztek meglátandók e világon.

II.

Nektek senki sem ellenségtek. Ti vagytok magatoknak ellenségei.

Megkövezitek igaz prófétáitokat s hallgattok azokra, a kik hamis próféták.

Megveritek azt, ki a ti nyelveteken beszél, magatokhoz hasonlónak gondolván s tisztelitek az idegent, vélvén azt magatoknál fentebb való lénynek.

Midőn eljött hozzátok az *Igaz,* nem ismerétek őt meg; mert nem vala fekete ruhája s fehér inge. Elfordulátok tőle, mondván: ez nem a mi prófétánk, mert nincs fekete ruhája s fehér inge. Ki tanított titeket mindezekre? Ki mondá meg nektek, hogy az Erény és Igazság minő ruhában járnak?

Az Erénynek és Igazságnak nincsen palástja, melyet amaz gyengeségeinek, ez hiányainak elfödésére szükségelne. Van palástja a ti királyaitoknak, a ti biráitoknak és minden földi isteneiteknek.

Midőn a ti hamis prófétáitok előttetek az Erényt festik, hunyjátok be szemeiteket, s midőn az Igazságról beszélnek, zárjátok be füleiteket. Nyissátok fel azokat akkor, midőn az Erényt és Igazságot cselekszik.

Vannak, kik így szólnak hozzátok: ti sok munkával megrakott emberek vagytok, elég, ha viszitek munkátokat, azért ne gondoljatok egyébre; lesznek mások, a kik értetek gondoskodnak.

Ne higyetek az ilyeneknek, mert ti már nem vagytok gyermekek, hogy értetek más gondoskodják.

A kik azt mondják: te földmívelő vagy, szánts, vess, és arass; te csizmadia vagy, menj a kaptafához; te fegyverműves vagy, élesíts aczélt, menjetek dolgotokra s ne gondolkozzatok egyébről.

Ne higyetek az ilyeneknek; mert ti nemcsak

földmívesek, csizmadiák és fegyvermívesek vagytok, hanem *emberek* és *polgárok.*

Vannak ismét, a kik mondják: tűrj és szenvedj és üdvezülsz a más világon.

Ne hallgassatok az ilyenekre, mert ők olyat igérnek, a mit nincsen hatalmokban megadni.

Járjatok az Igazság és erény utain, emeljetek oltárt a jogosságnak és szabadságnak, és üdvözülendetek még ezen a világon.

III.

Van-e még valami, a mit magatokon kívül szeretni tudnátok? A ti szívetek tele van magatokkal, azért ti magatok sehol sem vagytok. A kinek neve Pál, annak istene is Pál; a kinek neve Péter, annak istene is Péter. Önzők vagytok.

Pénzt kértek a megbukottól, életet a haldoklótól, szerencsét a sorsnak áldozatjától. Ne kérjetek, hanem adjatok.

Minek hagyjátok szíveitekben annyira eltörpülni a szeretetet, hogy azt csak egyedül önmagatokra vesztegetitek? Mert valamint azon láng, melynek kevés tápláló anyaga van, nem fog fellobbani: úgy a szeretet is, melynek tárgyaúl mindenki önmagát tolja fel, nem fog hasonlítani ama lobogó lánghoz, mely világot is, meleget is ád. Az egymás iránti szeretet azon láng, melynél minden, kinek benne része van, melegedhetik.

Midőn csak magatokat szeretitek, olyanok vagytok, mint a pusztában lakó ember: senki sem szánakozik, senki sem segít rajtatok. Vegyetek a ti szeretetekbe milliókat, és megnépesűl a ti házatok!

És midőn elkülditek ezen szeretetet, fölkeresni a milliókat: a föltalált milliók szeretete fog kölcsönképen hozzátok szállani.

Legyen a ti akaratotok, mindeneknek akarata és mindeneknek akarata lészen a ti jóllétetek.

Eljutátok addig, hogy mindnyájatok érdeke egy érdek legyen, megtaláltátok jövendő boldogságtoknak kulcsát.

Szeressétek a ti hazátok fiait és a századok óta hallgató néma emlékek meg fognak szólamlani hazátok földjén, titeket megáldandók. Szeressétek a ti hazátokat és eddig nem ismert áldás fog eláradni síkjaitokon. Vessetek el szeretetet őszszel, és aratni fogtok jóllétet nyárban.

Szeressétek! szeressétek!..:

A hazaszeretet jótékony, mint a meleg napsugár s áldással sikerítendi munkáitokat.

A hazájokat szerető népek halhatatlanok. Élni fognak azok, midőn már nem léteznek is és példáikon utókorok lelkesülnek. Az ő emlékezetök egy nemes sugárt bocsát a késő maradékok lelkébe.

És ti népek, a kik hazátokat nem szeretitek, számüzöttek leendetek a kegyeletes emlékezetből. El fogtok feledtetni és a mi emléketek marad, az

egy vegyitéke lesz a megvetésnek és undorral lészen az emberek szívében.

Az írás mondja: tiszteljétek a ti apátokat és anyátokat, hogy hosszú életetek légyen e földön. Alkalmazzátok ezt a hazára. Szeretvétek s tisztelvétek azt, hosszú életetek lészen e földön.

Mert a ti apátok a haza, és a ti anyátok a haza.

Megmutatom nektek a haza oltárát; puszta mint a sivatag. Ott láthatjátok a haza nemtőjét, élesztve lángot, a hazáért megtört sziveknek lángját, hullatva könnyeket, a hazáért megtört sziveknek vérét.

Fölötte állanak vastag homályban tiz századnak törpe és kinövésekkel eltorzított alakjai. Ti ezeket nem ismerétek soha. Olvastatok róluk ferdén írt sorokat. Láttátok képeiket álszínekkel kifestve, de nem hallátok szavukat.

Nem rég időben múlt, midőn az első zarándokok jövének hozzá.

Leborulának és mondának: szentelj fel bajnokaidnak és mi küzdeni fogunk éretted a halálig.

És a Nemtő felele: nem tudjátok mit cselekesztek. Üldöztetni fogtok és nem lészen nyugodalmatok.

És ők mondának: nem kívánunk addig nyugodalmat, míg a haza sorsa jobbra nem fordul.

Szerencsétlenek lesztek.

Az erény és dicsőség balsorsban tündöklik, mint az égnek csillaga az éjnek sötétében.

Gyanusítás mérgével eenditek falatjaitokat.

A kik hazájokat nem szeretik, azoknak falatjai a megvetett haza keserébe vannak mártva.

Érdemetek nem lészen elismerve.

A dicsőség és embernagyság útjainak ismeretéhez a törpeség csak századok hosszú során juthat. Az emberiség az erényt csak a mese távolságában keresi.

És a nemtő megáldá őket és mondá: híveim vagytok. Menjetek. És az ige, mely ajkatoknak lészen gyermeke, váljék testté kelettől nyugotig. Így legyen!

IV.

Midőn valaki idegen azt kérdi tőletek: miféle állapotban éltek? ne azt feleljétek: én ilyen állapotban élek, amaz olyan állapotban él; hanem azt feleljétek: mi mindnyájan szabadságban élünk! És akkor meg fognak titeket ismerni és kalapot fognak néktek emelni.

Mert a ti életeteknek a szabadság olyan, mint a halnak a víz, madárnak a levegő, vadnak a rengeteg.

Legyetek inkább halni készek véle, mint élni nélküle.

Midőn mideneteket föláldozátok érte és a szabadságot megnyerétek, nem vesztétek semmit, hanem nyertetek mindent.

A szabadság ára nagy; nektek nincs annyi

javatok, hogy képesek volnátok azt megvenni. Legyetek azonban képesek vele élni.

Midőn harczoltok, mondjátok: mi a szabadságért harczolunk! és meg lesznek áldva a ti fegyvereitek.

Midőn imádkoztok, mondjatok: mi a szabadságért imádkozunk s meg lesznek hallva a ti szavaitok.

Vannak sokan, a kik nyugodalomért, pénzért, kitüntetésekért eladják a magok szabadságát.

Pedig a szabadság a népek nyugodalma, gazdagsága és kitüntetése.

A szabadság véghetetlen; minél több részre van osztva, minél többen birják azt, annál hatalmasabb és minél hatalmasabb, annál jótékonyabb, mert ő a maga hatalmával soha vissza nem él.

Szolgáljátok a szabadságot, hogy urai lehessetek önmagatoknak.

V.

Vagyok keletnek zarándoka. Kezemben fegyvert, ajkamon igét hordok! Halljátok szavamat! Keljetek fel, keljetek fel!

Van pedig nálatok hosszú és néma éj. Elnyugodván az élet, a csend határtalan lőn. Véghetetlen nagysága azon térnek, mit eddig az ébér léleknek munkálkodó ereje megnépesített, most egy dagályos alaktalan űr. Nincs semmi zaj. Csak a

szívdobogás hallatszik, mely a felforralt vért kergeti az erekben. Az elszenderült élet magának új életet nyit, tarkát és kedvest, mint a zivatarkergető szivárvány.

Álmodjatok még egy keveset, mert a ti álmotok kedves. A ti álmotok, megvesztegetője a ti ébredésteknek és teljesítője reményeiteknek. Kívánságtok ott vagyon, hol a ti álmaitok vannak, és a ti álmaitok titeket oda vezetnek, a hová a ti vágyaitok kívánkoznak.

Végetlen sivatagoknak közepette fekszik ama boldog föld, hol a ti vágyaitok lakoznak. Virányos helyein pálma és rizs terem. Felhőtlen napjai és meleg, csillagos éjszakái vannak. Gyönyörökre szólít fel a nap kelte és nem munkára és az éj csak e gyönyöröknek folytatása.

Határait egy nagy tenger övedzi körül; ezen tenger a nyugalom tengere.

Ott a természet maga munkálkodik az emberkéz helyett. Mi boldog föld!

Elfekvétek pedig a pálmák árnyékában, még gondolatotok sincs, a mi nyugalmatokat felzavarja s bézárt szemhéjaitokon lanyha szellő boronál.

Hitben együgyűek, bámuljátok a czédrust, hogy az magasabb mint ti vagytok.

Csudáljátok a napot, hogy az korábban kelt föl, mint ti fölébredtetek.

És végre elhiszitek, hogy ti a napnak fiai vagytok, hogy minden érettetek van, ti pedig azért vagytok, hogy legyetek. Boldog emberek!

Ott a gondolatoknak nincs viszálya, az eszmék csak kifejletlen embriói a tökéletlen léleknek. Gyöngék és gyermekiesek arra, hogy a szivet lángra lobbantsák s megmozdítsák a férfikart.

Ott nincsenek meg a rajongó léleknek ama bálványai, melyekért áldozni kell életet és vért.

Ott a borostyánért csak a szamarak fáradoznak, szolgálván az nekiek eledelül.

Boldog szamarak! mert ők elérhetik azt könynyen, miért itt sokan hiában izzadnak.

A varázs megszünt. Legyen a ti álmotoknak vége. Ébredjetek föl.

Láttátok-e már a nap keltét. Akkor válik el az ég a földtől, melyet egész éjen át ölelve tartott. A bucsúcsókra az ifjú, szűz ég arcza kigyulad, a föld pedig harmatot sir.

Oh szép valami az a támadat! A teremtésnek műveit közelíti meg a természet, midőn a halál álmából életre szólít egy fél világot.

Támadjatok föl ti is a ti lelkeitekben!

A ti égő napotok: a szabadság, még a láthatáron túl van. Segítsétek elüzni az éjt, hogy feljöhessen az, nektek világával és melegével szolgálandó.

Midőn köröttetek minden mozog, mozogjatok ti is.

Ne legyetek hasonlók a tengerfenékhez, mely a zivatarban is nyugalmas.

Fölébredvén pedig, emlékezzetek meg azon szörnyről, ki egykor éhen és szomjan jött hozzá-

tok. Ti véreteknek egyik erét adtátok neki táplálékúl. Meghízván pedig a ti véretekből, hálatlan fogakkal megharapott, hogy rajtatok egy új vér-eret nyisson magának.

Emlékezzetek meg reá!

VI.

Én északkeletről nyugotra vándorlok, meglátandó a napot.

Te nyugotról északkeletre bujdosol, kerülvén a napot. Ki vagy te nyomorult?

A te alakod meghamisítója a te valóságodnak. Jámbornak mutatkozol, miként az alamizsnakérő koldus, pedig vannak neked éles fogaid a harapásra és éles körmeid a ragadozásra. Hasonlítasz azon csontvázhoz, kit karácsony éjszakáján ástak ki a farkasok a sírból. Vállaid pedig, miként ha egy világnak átkát hordanák, olyannyira csüggedtek.

Olyan a te valóságod, mint egy elkárhozott angyalé. Mondd meg nekem, ki vagy?

És az árnyék hozzám ekképen beszéle:

Vagyok a szolgalelkűek bálványa.

Vagyok a népek gyülölete.

Vagyok az isten ostora, ki az emberi nemzetnek vétkeit ördögök által büntetteté meg.

Hasznot csináltam magamnak az emberek vakságából.

Szolgámmá tettem a gyülöletet, a nagyravágyást, az irigységet és szívtelenséget.

És ezen sokféle, egymás ellen küzdő lelki állapotokból számukra egy valódi állapotot teremték, a szolgaság állapotát. És uralkodóvá lettem a földön.

Kezdetén uralkodásomnak magamhoz szólítám az írástudókat és a magas születésűeket és mondám nekik: álljatok mellém. És ők mellém állának.

Megvesztegetém a hitet és a hitnek szolgáit és a tudományt.

És a vallás azt mondá, a mit én akartam, és a tudomány azt mondá, a mit én akartam.

Megjutalmazó voltam a vétket és megbüntetém az erényt.

Béres kutyáim pedig megugaták a napot, holdat és csillagokat.

Megvakítám szemeit a látóknak, megmérgezém nyelveit a beszélőknek és megvesztegetém füleit a hallóknak.

Magassá emeltem a kicsinyt és megalázám a nagyot.

Istenekké tettem a fejedelmeket és állatokká a népet.

És midőn ekképen kiidomítám az emberek lelkeit, adék nekik egy bálványt, kinek neve Rend vala, czélja pedig megállandósítani az én intézményeimet.

És ezen bálvány megszentesíté műveimet,

ebben tisztelték a népek az én lelkemnek teremtményeit.

Ezen rend átövezé a népeket és börtöne volt azoknak.

Hasonló volt ez ama lánczokhoz, melyek a rabnak tagjait lekötve tartván, meggátolják annak mozgásait. Vagy pedig azon szellőtlen rekedt levegőhöz, mely az emberek mellét nyomá és lélekzetét elfojtá!

Megállítá a folyamokat futásaikban s azokból terjedő mocsárt alakított.

És mindenki kezdé tisztelni a bálványt; a gondolat nem vágyott korlátain túl repülni, az állatok jól érzék magokat a kikörzött téren.

És mindenek fölött jól érzém magamat én, ki akkor nagy tiszteletben állottam.

Nevettem a csaták fogcsikorgató éjszakáin, kaczagtam az elesetteknek jajkiáltásain és biborrá festém palástomat a kifolyt vérből.

Mikor milliók éhezének, nekem mindig volt kenyerem és borom.

Jövének azonban a szükségnek esztendei, mikor a mostoha idő fösvénysége letiltá a bőkezű természetet adományaitól.

És a népek látván az én bőségemet, zugolódni kezdének. Az éhség az ő ajkaikra oly szavakat adott, milyeneket eddig a lélek önérzete nem volt képes adni. Az éhség bátorságot adott nekik.

Az éhenhalók oldala mellől nők, apák, gyer-

mekek kelének föl ellenem; ajkaik káromlással, kezeik kardokkal valának fölfegyverezve.

És én meghagyám a vallás szolgáinak, hogy cselekednének az én akaratom szerint.

És ők mondák a népnek: a türelem a legnagyobb erény, legyetek békességgel és tűrjétek, a mit Isten rátok mért.

És a népek hivék, és tűrtek és hallgattak.

Mikor pedig elmulának a szükségnek esztendei, mondaték vala a népnek: ime! ez jutalma a ti erényeiteknek. Az Isten megjutalmazott titeket, mivelhogy ti nem kelétek föl az ellen, a ki a ti jóllétteteknek kútforrása.

És a népek leborulának az én csarnokom előtt és megcsókolák annak köveit.

És emlékoszlopot emelének és megörökíték nevemet.

És én kiterjesztém kezemet a sokaságon és mint egy félisten mondám áldásomat reájok.

És a sokaság nem ismert reám.

Pedig mindgyiknek fején meglátszott az én kezeimnek nyoma.

***

Azóta az idők megváltozának.

A munkások műhelyein és a szegények kunyhójában ismeretes hangok zendülének meg, mik elvevék éjeimnek nyugalmát. Csodás szellemek kergetének álmaimban. Elsápadtam és boszú támadt fel bennem.

És fogám a kardot és követém a zajos hangokat, de midőn jobbra mentem, balról hallám azt, és midőn balra mentem, jobbról hallám azt.

Napnyugaton a folyamok indulának meg, elrombolák gátjaikat, és veszedelmes örvényekbe ragadák az ellenséges elemeket.

És én iparkodtam félrevezetni a folyamot, új medret ásván neki, mely bevinné őt a mindent elnyelő tengerbe.

És megvesztegetém a levegőt hatalmam kinövéseinek mérges kipárolgásával, hogy a távolról jövő hangok hamisan jutnának az én népeimnek fülébe.

Azonban az emberek összeveték fejöket és suttogának érthetlen, de félelmes hangon.

Nem emelék le kalapjaikat oszlopaim előtt, és megszünének csókolni köveit márvány csarnokomnak.

Mikor pedig mondám nekik: éj van, gyermekeim, feküdjetek le és aludjatok, — ők azt felelék: mi nem alszunk el, mi ébren akarunk lenni.

És mikor látván azt, hogy ők engem kerülnek, kérdezém tőlök, miért féltek tőlem, fiaim? ők felelének rettentő hangon: mi nem félünk, hanem utálunk tégedet.

És ők megismerének engem és irtózának tőlem. Valahányszor kezemet kebleikbe nyújtám, megérzék annak jéghidegségét, és valahányszor azt kebleikből elvevém, érezék ereikből a vért távozni.

Valahányszor tűzhelyeikhez ültem, érzék a lángnak melegségét elveszni és a szívnek dobogását lassudni.

És láták sorvadásukat az én leheletemtől.

Ujjaimnak egy érintése régen behegedett sebeket nyitott fel. Ajkamnak egy hangja régen elaltatott siralmakat ébresztett. Mosolygásomnak egy vonaglása rég a megengesztelődés sírjába temetett gyülöletnek lőn feltámasztója.

Palástomba ragaszkodának, mikor menni akarék és lábaimra taposának, előttem elmenvén, mikor állék.

Ők megismerének engemet.

Vala pedig egy zivataros éjszakán, mikor a népek feltámadának és lerombolák oszlopaimat és csarnokaimat és azoknak széthulló köveit fejemhez dobták.

És elkergetének.

Jelenben testvértelenűl bujdosom.

Szivemnek nincs annyi melegsége, hogy megóvhatna a megfagyástól. Senki iránt sem viseltetém melegséggel, most senki sem viseltetik irántam azzal.

Kutyáim, kik eddig kezemet nyalták, most megugatnak.

Ereimben a vér és csontjaimban a velő nem az enyéim, hanem a népekéi, kikből azokat kiszívtam, és most, midőn azok elhagyának, ez a kölcsönzött erő nem tud fentartani lábaimon.

Sehol sem hajthatom le fejemet.

Ekképen bujdosom, váró az ítéletet, mely engem sujtandó lészen.

Nevem pedig az idegenek nyelvén: *absolutismus*.

VII.

Bekövetkezének nehéz idők az emberi nemzettségre.

Határait egy ködös, felleges éjszaka borítá. És ez az éjszaka végetlen volt.

A sokáig tartó csendben néha földet rázó lépések hallatszának, miket áruló suttogások követének.

Annak utána pedig jajgatások, fogcsikorgatások hallatszának és a korbácsoknak csattogása.

És mindenki félt és remegett.

Az égen pedig három csillag ragyogott nagy fénynyel és sugáraiban a dicsőülésnek.

És az első csillag mondá: én vagyok a szabadság csillaga, törjétek szét békóitokat és vegyetek engemet közétek.

És a második csillag mondá: én vagyok az egyenlőség csillaga, ne kívánjatok egymáson uralkodni, hanem adjátok meg mindenkinek a maga részét és bizonyosok lehettek benne, hogy a ti részetek sem fog hiányzani.

És a harmadik csillag mondá: én vagyok a

testvériség csillaga, szeressétek egymást, miként testvérek.

Akkor pedig a három csillag összeolvadott és alakítá ama nagy égi testet, kit mi napnak hivunk.

És a nap mondá: én vagyok alakítva a szabadság, egyenlőség és testvériség elemeiből. Hozok nektek üdvet és jóllétet. Üdvözöljétek e jóllétben a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget.

És a nap feljövén a láthatárra, szétveré az éjt. Üdvözöljétek őt, fiai a szabadságnak!

Ő az, a ki titeket másodszor is megteremtett, kiszólítván a szolgaság halálából, a szabadságnak életére!

VIII.

Figyeljetek az idők menetére, mert nagy változások történtek e földön. És még többek lesznek történendők.

A világnak egy része újjá születendő.

Hasonló lészen ez a teremtőnek ama munkájához, mikor az összevegyült ős elemekből elválasztá a sötétséget a világosságtól, a szárazat a vizektől.

Egy örökké tartó éj, melyre hiába várod a feltámadó napot. A vastag, nedves ködön át, mely lassú mozgásban ingott ég és föld között, csak egyes halvány csillagsugárok rontának keresztül.

A szellőtlen levegő renyhén feküvék a tárgyakon. A vizeknek mozgása öntudatlan és rendszer nélküli volt. Tompa môrajjal harsogának a patakok, melyek sziklákat és földdarabokat hordának magokkal.

És hallotta-é valaki a harsogást, és látta-e valaki e patakot?

Az állati és növény-élet öntudatlanúl szendergett az elemek gyomrában.

Ilyen vala a te alakod, Chaosz!

És az Isten leszállott és a holt Chaoszból megalkotá az élő világot, a lelketlen sárból megalkotá az élő embert.

És az Isten többé nem jelent meg az emberek között. Hanem eljövének a szellemek, kik lakozának az emberek lelkében.

Valának pedig sötétségnek szellemei és világosságnak szellemei.

És az emberi nemzetség életén egy hosszú küzdés vonult át, küzdése a sötétségnek a világossággal.

Történt pedig, hogy a gonosz diadalmaskodnék az igazon, és a világosságnak szellemei egy barlangba záratának.

És ekkor a vak sötétben nagy zavar lőn. Az összhangzó elemek nem ismerék meg egymást. A legviszásabb rend kezde uralkodni közöttük. Megbomblott a természet rendszere és a tűzből a hideg elemeit, a jégből a meleg elemeit akarák kiismerni. A tévedt emberi nemzetség levetkezte

méltóságát és a törpék az óriások palástját akasztják nyakukba.

Ez volt a te második alakod, Chaosz!

Végre a sokáig elfojtott szellem kitört és a világosság eláraszta a félvilágot.

És minden megindult. A tespedő mocsárból folyamok, a mozgás nélküli levegőből enyhe szellők keletkeznek. Az idő megkettőzteti lépteit és egy-egy nap, századoknak munkáját viszi végbe.

Azok, kik a sötétben egymás ellen harczolának, most megismerék egymást, összeölelkeznek; azok, kik eddig egymásnak kezét tarták, iszonyodva fordulnak el egymástól; azok, kik eddig nem ismerték egymást, összetalálkoznak, és azok, kik eddig együtt voltak, örök időkre elválnak.

A rokon elemek egybeolvadása tengereket alkot, folyamokat indít, viruló völgyeket és hegyeket teremt, melyeknek tetején és alján föltenyészik az élet.

Üdvözöllek tégedet, oh ifjú élet!.. gyermeke a felszabadult szellemnek!.. legyen a te keresztvized akár vér, akár az égnek harmatcseppje!... legyen a te neved szabadság.

És messze vidékről fognak zarándokolni hozzád a népek, tisztelvén tégedet, mint megváltójokat.

Egyetlen tekintetedtől a te híveid megerősbülnek, a te ellenségeid megsemmisülendnek.

És lészen a te országod tágas, mint a hódítókké. Határait nem hegyek és folyamok fogják korlátozni, hanem a szolgagsának meg nem váltott birodalma.

Mert a szabadságnak csak egy országa van, hol minden népek szabadok, egyenlők és testvérek.

IX.

Mire nézitek a napot, azt a napot, mely a ti munkáitoknak időt és tért szolgáltat? Miért nem veszitek annak hasznát?

Elszalasztjátok azt az időt, a mi visszahozhatatlan és nem számoltok azon időre, a mi még számotokra eljövendő.

Akkor, midőn a jobbak előtt a haza veszedelmének üröm-pohara áll, a ti poharaitokban bor habzik. Akkor, midőn azok munkáiknak az éjet is nappallá változtatják, ti alván, a napot is éjjé változtatjátok. Akkor, midőn azok abban kevélykednek, hogy rajtok is nyugszik a haza gondjainak egy része, ti abban büszkélkedtek, hogy semmi gondotok sincsen.

Van-e bennetek oly rendkívüli nagy lélek, hogy azt mondhatnátok: a haza előttem igen kisszerű valami, az én lelkem az összes emberiség érdekeivel foglalkozik? Vagy pedig: olyan vagyok, mint a szobor, kire a művész örök időkre rányomta a lelket és kifejezést, de a lélek és

kifejezés örökké egy és nem változandó az időkben! ? De ti azt nem mondhatjátok, mert a ti lelketeknek nem nagysága, hanem kicsinysége szüli részvétlenségteket.

Azt sem mondhatjátok, hogy ti eleget fáradtatok a hazáért és erőtök kimerült ezen fáradalmakban; mert a kinek a hazaszeretet nem bir elég erőt és akaratot adni, az soha sem szerette a hazát. Ti nem tudnátok megmondani, mit kaptatok a hazától és nem tudjátok megmondani, mit adtatok annak. Oly sokat kaptatok és oly keveset adtatok.

Eljövétek az aratásra és szüretre és idegen földre távozátok, midőn a haza oltárára kelleték áldozni.

Pedig az idegen oltároknak lángja nem titeket fog melengetni, míg a bennetek levő szeretetből azon láng, mit a haza oltárára áldoztok, százszorosan visszaverő fényével, dicsőülés sugarait árasztja fejetekre.

Higyétek meg, hogy rosszúl lesztek kijutandók. Mert ha a haza elvész, ti is el fogtok veszni; ha pedig győz, nem lesztek annak diadalörömében részt veendők.

Szerencsétlenek pedig azok, a kiknek nem szabad örülni akkor, midőn mindnyájan örülnek. Mert ne higyétek, hogy ez mindig így lészen.

Ki fognak pedig apadni a könnyek a szemekből, leszárad a vér a kardokról és az izzadság a homlokról. Mert a haza diadalmaskodik.

És azok, a kik könyezének, örülni fognak, kik fáradának, nyugodni, kik meghalának üdvezülni fognak. Hanem titeket egyik sem illet. A mit kértek tőletek a veszély perczeiben, azt nem adtátok meg, s a mit adnátok annak elmultával, azt nem kérik tőletek.

De eljövén a haza, súlyos itéletet tartand fölöttetek.

Az egyikhez így fog szólani: hívtalak és nem jövél!

A másikhoz: te vaknak tettetéd magad, midőn szemeidnek hasznát vehettem volna és süketnek látszál, midőn hallanod kelleték vala segélykéréseimet és néma voltál, midőn felszólalnod kellett volna gyalázóim ellen.

A harmadikhoz: te elástad aranyodat és ezüstödet, mikor kértem azokat tőled s előlépvén, pitvaradon savanyú ábrázattal utasítál vissza.

A negyedikhez: te midőn éhezém, innom adtál és midőn szomjazám, ennem adtál.

Az ötödikhez: te midőn tetteket kívántam tőled, bőséges szavakkal kergettél ki házadból.

A hatodikhoz: néked büszkeséged volt gazdagságban s kényelemben ragyogni, akkor, mikor én nyomorgék.

A hetedikhez: te megátkozád gyermekedet, mikor az érettem áldozná fel magát.

És így mindnyájan elitélendők lesztek ő általa, mondván, hogy ő szeretetet keresett a ti keblei-

tekben; ti pedig kis lelkűségtekkel és részvétlenségtekkel ütétek őt homlokon.

Az itélet reátok ki vagyon mondva.

Részvétlenségteknek hidegében lesztek megfagyandók.

X.

Harmatozzék béke és áldás a ti kunyhóitokra, szegény emberek!

Messze útról jövök zarándokolva. A nagyok bezárták előttem palotáik ajtaját, de a ti ajtótok nyitva áll, miként a ti szivetek.

Vidám tüzhelyeitek mellett a megosztott falat jobban esik nekem, mint a nagyok kidobott gazdag koncza.

Miután pedig megosztátok vélem a falatot, oszszátok meg sziveiteket is; mondjátok el panaszaitokat, bajotokat, reményeiteket és félelmeiteket.

A szegény embernek nincsen panasza. Mert a megvesztegetett igazság nem hallgat reája.

A szegény embernek nincsen baja. Kevéssel megelégedvén, mindene megvan. A mit az emberek megtagadnak tőle, megadja neki az Isten.

A szegény embernek nincsen reménye és félelme. Lelke, miként az egyszerű, kifejletlen természet, a valósághoz ragad és nyugodalmas.

A szegény ember élete hasonló a csendes és

szűk partú patakhoz, mely senkinek sem árt, sőt termékenyíti a mezőt. De rajta legkönnyebben vernek hidat.

A szegény ember olyan, mint a vas, az érczek között, melynek, bár leghaszonvehetőbb, mégis legkisebb értéke vagyon.

A szegény ember étele legdrágább. Ő arcza verítékén vásárolja azt, mit a gazdagok filléreken vesznek. Mikor a nagyok asztalánál szolga udvaronczok hordanak étkeket, akkor a szegény ember falatját az Isten ízesíti meg.

A szegény embernek tűzhelye oltár az egyszerű erényeknek, és menedéke az elhagyottaknak.

A szegény ember gazdagsága az országnak, a gazdag ember szegénysége annak.

A szegény embernek élete a munka, a melybe öltözik; vagyona az ő munkájának jutalma; öröme a fáradsága után következő nyugodalom, mely neki erőt ád további munkáira.

A szegény legközelebb áll az Istenhez és a természethez, mert mind a kettőre legnagyobb szüksége van. Ő, ki a jogban nem vesz részt, részt véve az Isten kegyelmében; ő, ki az élet kényelmeit nem bírja, bírja a természet adományait.

Az első napsugár a szegény ember küszöbére száll és az első madárhang a szegény ember ablaka alatt hangzik.

És a hajnal mondja neki: kelj föl én szolgám! mert a fejedelmi nap is rögtön feltámadandó lészen.

És a madár mondja: kelj föl, én barátom és társam a mezőkön! és szolgáljon az én énekem a te vidámságodra.

Mikor pedig a szegény ember fölkél, üdvözli őt az egész természet, várván az ő kezeinek ápoló segítségét.

Harmatozzék béke és áldás a ti kunyhóitokra, szegény emberek!

XI.

Ti birái vagytok a népnek!

Az Istennek hatalma vagyon kezetekben, midőn itéletet mondotok boldog és boldogtalan, szegény és gazdag felett. Óvakodjatok e hatalommal visszaélni.

Ti hivatalaitokban nem vagytok hasonlók más emberekhez; nektek nem szabad hogy rokonaitok, barátaitok és ellenségeitek legyenek.

Nektek csak egy barátotok lehet: az igazság és egy ellenségtek: a jogtalanság.

Óvakodjatok pedig igazságot magatok csinálni.

Mert az igazságot nem csinálják az emberek, hanem keresik. Olyan az igazság, mint a nemes ércz, mely századok óta rejtőzik a hegyekben fénytelenűl és midőn napvilágra hozatik, sugárokat veszen.

Az igazságnak Isten a teremtője, az ember pedig csak fölfedezője.

Van pedig tárgyban, cselekedetben igazság; Istennek szemeivel azonnal megláthatnátok azt: míg így a gonoszság sok rétű szövedéke elrejti szemeitek elől.

Az igazságnak legtisztább fénye van; tisztább az érczek fényénél, mert nem vakít, hanem látni enged.

Az első hazudság szüli a másodikat; a második a harmadikat, az utolsó hazudság szüli az igazságot.

Legyen a ti szívetekben jó akarat és részrehajlatlanság, elmétekben józanság és lészen a ti itéleteitekben igazság.

Legyen a ti hajlékotok menedékhelye az üldözött igazságnak.

Ne vágjatok át ügyetlen kezeitek kardjával olyan csomót, a mely ügyes kezeknek adatott megoldatni.

Ne kívánjátok az *a*-ból a *b*-t és a *cz*-t is kiolvasni; hanem várjátok meg annak rendét. Mert minden elhamarkodott itélet a ti lelketeken szárad.

Mikor pedig kimondátok az igazságot, ne féljetek sem az égi háborútól, sem a dögmirigytől, sem semmiféle nyavalyától.

Mert a ti lelketek meg vagyon mentve.

XII.

És elzarándokoltam apáink sírjához!

Meghajoltam azon helyen, hol az ő életök meghajolt a halálnak. És leborúltam azon porondra, melyre ők leborúlának meghaltokban. És megvárám az időt, míg a verőfény elvinné sugarait, ringatni minket álmokba, és fölkelteni másokat álmaikból.

Mikor pedig az alkonyat felemelné fénytelen arczát, sűrű nehéz köd emelkedék a földből és helyet foglalt a sírokon. Úgy üle ott, miként egy fehér szellem a fekete éjszakában.

Azután egy nehéz fekete felhő szálla alá és megállapodék a sirok felett, kimért távolságban.

Mikor pedig az éjfélnek órája ütött, hallottam félig elfojtott sohajtásokat, kínos mozdulatokat és tompa csörrenések hangját.

És ekkor a sírok megnyilának, és a halál puszta vidéke megnépesült.

És láték sokféle árnyékokat a legrendetlenebb vegyületben és csudálkozám, látván mindnyájoknak levertségét.

Látám a királyokat vaczogó fogakkal, kihűlt agyvelővel és megfagyott szívvel. Egyedül állának ők és senki sem közeledék feléjök.

És egy erős megrázó szózat hallatszék a fekete

felhőből, mely mondá a királyoknak: akartátok a ti éltetekben, hogy egyedül álljatok az egész emberi nemzetség felett: legyen meg a ti kívánságtok a halálban. Megfosztátok az életben az emberi nemzetséget ruházatától és étkeitől és hagyátok fázni, éhezni: ismerjétek meg a fázást s éhezést a halálban.

Látám az árulókat, kiknek mellét a nyert érdemjelek, mint égő parázs égeték.

És a szózat monda nékik: sokat fáradoztatok érette az életben, mikor az díszetek és érdemetek vala; viseljétek most a halálban kínúl és gyalázatúl.

Látám a rabszolgákat, kik tehetetlenűl és nyomorodva hordták lánczaikat.

És a szózat mondá nékiek: irtóztatok a harczok vasát kezetekbe ragadni annak idején, viseljétek most türelemmel a szolgaság vasát.

Látám azokat, kik lelköket még életökben eladák.

Látám a megölöttek véres árnyékait, kik sírjaikból boszúkiáltásaikkal ijeszték az élőket.

Látám azokat, kik börtönben halának el és lánczaiknak minden csörrenésére összerázkodának a királyok.

Láték végtelen tömegeket ruhátlanúl és kiéhezett arczokkal közelgeni, kiknek elérkeztekor béfödék arczaikat a bűnösök.

Láték pedig mindenütt kiégett szíveket és elroncsolt kebleket.

Es a szózat a fekete felhőből mindig megszólalt és mindenkire kimondá itéletét.

Végre a szózat a fekete felhőből így szólott: én vagyok a ti boszúálló szellemetek, kit a földön Nemezisnek neveznek. Meglátogatlak titeket a nyugodalom helyén, hogy fölriasszalak; megjegyzem a ti szenvedéseiteknek pályáját és az örökkévalóságot is meghosszabítom annak, kinek szenvedésben kell azt áttöltenie. Meglátogatlak titeket e fekete felhőben, meglátogatlak az öntudat furdalásaiban, meglátogatom bennetek és általatok gyermekeiteket, unokáitokat a lelketlenségben és visszavonásban.

Miután pedig a szózat elnémúlt, az árnyékok mindnyájan összerázkodának, és csikorogva omlának ismét sírjaikba.

És látám, hogy a hívek sírjait nem találám meg.

Látám, hogy a haza csak hűtlen gyermekeinek sírjait jegyzé meg az emlékezet márványos ékességeivel és az elfelejtett érdem és a félreismert erények, a hála és elismeréstől meg nem jegyzett hantok alatt parladoznak.

És egy titkos belső ösztön sugá, hogy a nagyok és hívek sírját túl keressem a hálátlan haza határain, idegen, de szeretetteljesb földön, a tengerek mellett.

És buzgón elzarándokoltam az idegen, de szeretetteljesb földre, a tengerek mellé.

És leborultam és megcsókolám a porondot, mely a nagyok és hívek hamvait födé.

Mikor pedig eljött az éjfél órája, megnyilott a sír, és magas árnyék kelt ki belőle, ki ekképen beszéle:

Az én nevem, míg éltem, Tökölyi Imre volt, mikor pedig meghaltam, számüzés és gyalázat. Megjelentem köztetek az időnek idején. Meggyujtám oltárotokon a szabadság lángját, fölemeltem a zászlót és vittem előttetek a kardot. De ti elfordulátok tőlem a ti lelketek részvétlenségében. Elhagyátok oltatni az általam támasztott lángokat, sárba és porba hagyátok tépetni zászlóimat és darabokra töretni kardomat. Attól, a ki legjobban szerette azt, elrablátok a hazát, hogy idegen földnek vendégkebele tegyen szégyent rajta, barátságosabb lévén, mint ő. Történt ez a ti akaratotok szerint, vegyétek annak díját. Leszek pedig eljövendő még egyszer időnek multával a ti unokáitok közé, és akkor az én nevem a dicsőségé, munkám pedig a sikeré lészen.

Ekképen szólván az árnyék, ismét sírjába szálla. És az árnyékok, kik a sír körül valának, leborulának szíveikben az önvádlásnak emésztő tüzével, szemeikben a megbánás keserű harmatjával.

És elzarándokoltam a Rákócziak sírjához, a Zrinyi Péter és Martinovics sírjához és mindnyáján fölkelének és mondák, hogy ők eljövének közétek az időnek idején, de ti elfordulátok tőlük és hagyátok neveiket a gyalázat és megvetésnek, tetteiket pedig a nem sikerülés örvényének és

mindnyájan mondák, hogy idők multával eljövendők lesznek a ti unokáitok közé és akkor az ő neveik a dicsőségé, munkáik pedig a sikeré leendenek.

XIII.

És fognak veszedelmes idők bekövetkezni, melyek fölforgatandók lesznek az emberi állapotokat.

A harangzúgás nem az ünnepnek, hanem a veszedelemnek jelenlétét hirdetendi.

És fogtok látni megrémült embereket, kiknek arczaikra a kétségbeesés jegyzette a közel halálnak halovány árnyékát. Könyes szemeket, melyek a szívnek minden nedvét kiürítik és fogtok hallani jajgatást és siránkozást.

De nektek nem szabad kétségbeesni, nem szabad könyezni, jajgatni és siránkozni.

Mikor a gyáva lelkek kivetkeznek emberi méltóságukból, öltözzetek ti akkor a férfiúság díszébe.

Mikor azok megnyitják szíveiket a félelem és rettegésnek, helyezzétek ti akkor szíveitekbe a bátorságot és elszántságot. Mert az idők így parancsolják.

Ti csekély morzsái vagytok a véghetetlen időnek és az uralkodik fölöttetek elérhetetlen méltóságban. Hajoljatok meg előtte, mert az időnek intésében az istennek tanácsa lakozik.

És mikor az idő gyakorta a ti vállaitokra teszi vaskezét, az nem azért van, mintha titeket agyon akarna nyomni, hanem hogy megpróbálja a ti lelketeknek erejét és szilárdságát. Mert a ti vállaitoknak erős alapjára akarja építeni az ő műveit.

Mert az idő csak az élet nélkül valót és a tehetetlent rombolja el; az élőt pedig és az erőt gyarapítja és táplálja.

Villámok és viharok tisztítják meg a levegőt, sziklás zuhatagok teszik kristálytisztaságúvá a vizet és köszörülés fényesíti az aczélt.

És azért legyetek hasonlók a viharok levegőjéhez, a zuhatagok vizéhez és a kifent aczélhoz.

Eljön az idő, mikor az annak előtte olyan drága élet olcsóvá lészen és a halál, miként szerencsés kalmár, birtokába veendi a becsevesztett portékákat.

A békeségnek ízes kenyere elfogyand asztalotokról és fogjátok enni a háborúnak kenyerét.

A haza pedig eljövendő lészen mindenkinek tűzhelyéhez és ekképen fog szólani:

Mindekkoráig én őrködém a te életed bátorsága felett; adtam enned és innod és ruháztalak. Nyílt fül voltam a te kéréseidnek és karrá váltam azokat teljesítendő. Meleget szolgáltaték számodra télben és árnyékot nyárban. Eljöttem hozzátok a végre, hogy emlékeznétek meg rólam. Mikor az én ellenségeim kezet emelének reám, nem ijedtem meg; mert biztam bennetek, hogy nem hagy-

tok el inségemben. Jőjetek azért szíveitekkel, karjaitokkal, ágyúkkal és mozsarakkal.

És tudjátok meg, hogy mikor a haza kér, akkor az parancsol. Mert nektek nem lehet élni, ha ő elvész; ti egymáséi vagytok az örömben és gyászban, az életben és halálban.

Mert ha nem mentek szíveiteknek jó tanácsából, el kell mennetek szigorú kényszerítésből. Mert nektek nem szabad élni, ha a haza elvész: ti egymáséi vagytok az örömben és gyászban, az életben és halálban.

És a hívek ekképen fognak szólni: legyen az én szabadságom áldozata a közös szabadságnak, és az én jóllétem a közös jóllétnek. Legyen az én halálom százaknak és ezereknek élete, százaknak és ezereknek élete lészen az én dicsőségem halálomban is.

És a hívek meg fognak jelenni a veszedelemnek idején szíveikkel, karjaikkal, ágyúkkal és mozsarakkal.

És ki fog hamvadni a tűz házi tűzhelyeiteknél és a tábornak magas máglyái mellett fogtok összecsoportosulni. Kiürült városokat, falvakat és kihalt életet hagytok magatok után, mert mind azt, a mi erő és élet, magatokkal elviendők lesztek. És a háborúnak minden új sanyarúsága csak edzésére szolgál szíveteknek és karotoknak és minden új halál a hadnak mezején új életet teremtendő lészen szíveitekben, melynek lelke az elszántság lészen.

És nem fog hiányzani az árulás, ki eljövén közétek, síma ajakával ekképen fog beszélni: mi végre eszitek hiában a háború sanyarú kenyerét? miért ontotok vért levegőből álló bálványok miatt? és miért hagyjátok oda házi oltáraitokat, áldozni hálátlan istenségek oltárain?

És az árulás mindenféle alakban megjelenendő lészen mindenki előtt.

Megjelenik a kereskedő előtt az önhaszon képében és így szól: míg te itt másokért küzdesz, addig vagyonod el fog hanyatlani.

Megjelenik a földmíves előtt a szükség képében és így szól: míg te itt vesztegeted idődet, addig gabonád aratatlanúl marad és te és mindnyájan éhségnek néztek elébe.

Megjelenik az iparos előtt a múlt képében és így szól: neked otthon munkád vagyon, a mi a te kenyered és foglalatosságod; mi végre pártoltál el tőle?

Megjelenik az apa előtt a családi szeretet képében és azt mondja: nem rettegsz-e magad után özvegyet és árvákat hagyni?

Ekképen suttogand az árulás, megtámadván mindenkinek gyengébb oldalát.

Hanem ti, lelketeknek méltó utálatában, forduljatok el tőle.

Mert ti előbb voltatok a haza fiai, mint kereskedők, iparosok és családapák.

És mikor a haza ügye veszélyben vagyon, akkor a kereskedőnek nincsen önhaszna, a föld-

mívesnek szüksége, az iparosnak munkája és az apának családja, hanem van mindnyájának hazája, mely veszedelemben vagyon.

Mikor a haza szabadságaért harczoltok, akkor mindenki a maga szükségeért is harczol.

Mikor a haza szabadságaért harczoltok, akkor mindenki czélszerűen munkálkodik magának és másoknak.

Mikor a haza szabadságaért harczoltok, akkor mindenki önmagáért és családjáért is harczol.

Helyezzétek a magatok jóllétét a hazának jóllétébe és meglátandjátok benne önhasznotokat, szükségeiteket, munkátokat és családjaitokat.

Legyen pedig előttetek mindenkor kedvesebb a szabadság zivatara, mint a szolgaság nyugodalma.

Mert ime az élet maga is fáradság és sanyarúság, a halál pedig nyugodalom és közületek melyik kívánná annak sanyarúságait fölcserélni ennek nyugodalmával?

Mert a zivatarok elmultával nyugodalmat teremteni rajtatok áll, hanem örök nyugodalomban lenni a természet ösztöne által tiltva vagytok.

XIV.

Az igaznak útja tövisekkel vagyon hintve.

Mikoron lábát először tevé le a földre, akkor támadának az első göröngyök a földön.

És a tövisek és göröngyök megvérezték talpát és elszakgaták ruháit.

Hanem az ő zarándok útja a legegyenesebb ösvényen visz és eltart a világnak egyik sarkától a másikig.

Mert az ő élete örökkévaló és az ő zarándoksága végetlen e földön.

Nem egyszer vala már halálra itélve, keresztre feszítve és megkötözve.

Az ő ellenségei a gonoszok nevével bélyegezték meg őt, lerántának róla minden szentséget, hamis néven árulták tulajdonságait; de soha sem semmisítheték meg szellemét.

Megölték őt a föld egyik részén, beásák és betemeték őt és ő feltámada a föld másik részén. Elhalt az egyik században és feltámada a másikban.

Mert az Igaznak élete örökkévaló és zarándoklása végetlen e földön.

Mikoron először jelent volna meg az emberek között, a föld vad tekintetű vala, ifjú erejében buján tenyésző ugyan, hanem tenyészetében hasznavehetetlen.

Az emberek pedig éltenek munkátlanúl, táplálkozván az erdők gyümölcseivel, a vizek halaival és a rengeteg vadaival.

És az igaz megjelenvén, tanítója lőn az embereknek, mondván nekiek:

Nem éreztek-e a ti lelketek fenekén valami mozgató erőt, mely megindítja lábaitokat akkor

is, mikor pihenni akarnátok, mely mozgásba hozza karjaitokat akkor is, midőn fáradtak vagytok? Nem érzitek-e, hogy több vagyon a világon, mint a ti tudatlan lelketekben? hogy sokkal több vagyon számotokra teremtve a földön, mint a mennyinek ti birtokába helyeztétek magatokat? Néktek nem lakástok a víz, hogy táplálkozzatek annak halaival, és a rengeteg, hogy fogyaszszátok annak vadait; mert elnépesedvétek, egykor kifogyaszthatjátok halaiból a tengert s vadaiból a rengeteget. És meglehet, hogy a föld, ki mostan édes anyátok, unokáitoknak mostohája lészen és nem termendi magától gyümölcseit. Mit teendők lesztek akkor?

Látvátok a földön az egész természetet összhangzó munkában, észreveendítek, hogy egyedül ti vagytok dolog és munka nélkül. Akkor pedig latra veenditek karotok erejét és el fogtok menni a földanyához és hozzá ekképen szólani: adj nekünk virágos zöld tavaszt és mi dolgozni fogunk érette; adj nekünk kalászoktól sárga nyarat és mi dolgozni fogunk érette; adj nekünk gyümölcscsel gazdag őszt, s mi dolgozni fogunk érette, hogy a sanyarú télben ne legyünk éhezők és fázók.

Ekképen tanítá az emberi nemzetséget az Igaz, és az emberi nemzetség hasznát vevé az ő tanításainak.

Mikor pedig kezének munkájával először érinté az anyaföldet, megnyilott az előtte s kimu-

tatá kincseit, gazdagságát. Adott virágokkal ékes tavaszt, kalászokkal sárga nyarat, gyümölcsökkel gazdag őszt, és elviselhető telet az ő munkájának. Hanem a természet irigye lőn az ember szerencséjének és kezdett ellene munkálkodni. Villámokkal, záporokkal, szélvészekkel és jégesőkkel járt keresztül a földeken és elveré az érő kalászt és gyümölcsöt. És küzde akkor az ember a természettel és végre diadalmaskodék rajta.

És látá az igaz, hogy az emberek magánosan, elszigetelten élnének, miként a fenevadak a rengetegben és nem volna tárgya a kölcsönös szeretetnek, a mely szívökben lakozik.

És mondá nékiek: egyesüljetek a szeretetben!

És az emberek egyesülének a szeretetben.

Hanem az egyesülésben meglátogatá őket a Gonosz, és Igaz által járt ösvényen fúrá magát az emberek szívébe. Az Igaz által függetlenné tett lélek itéleteiben balgaságokra vetemült. Pálya nyílt a nagyravágyásnak, kevélységnek, irigységnek és gyülölségnek.

És támadának azonnal hamis tanítók az emberek között, kik az Igaznak öltözetét vevén magokra, félrevezeték szemeit, megvesztegeték füleit és megmérgezték lelkét az embernek.

Elfojták csiráiban a jót és plántálák szorgalommal a gonoszt.

És mondák a népnek: a mi ajkainkon az istennek szava harmatozik és az ő akaratja szerint lesztek teendők, ha szavainkra figyeltek. Az

isten az égben lakozik, hanem megjelenő leszen a földön; imádjátok őtet a nap képében és arany borjú képében és a zsarnokok képében.

És a nép leborula a nap előtt, az arany borjú és a zsarnokok előtt.

És akkor mondák a tanítók: ez légyen a te hited és vallásod.

És lőn az a népnek hite és vallása.

És történt, hogy a munka, mely az emberi nemzetséget felszabadítandó volt a természet zsarnoksága alól, helyezé őt az emeberek zsarnoksága alá, kiket nagyravágyás és gonoszság tőn hatalmasakká.

És ekképen lőnek megalázva a népek és felmagasztalva a zsarnokok.

Az igaznak árnyéka pedig megrövidüle.

A tudatlanság földe nem fogadá magába az általa szórt magvakat, az irigység szele szétfuvá és a feledékenység madara felemészté azokat.

Őt magát, az Igazt, számüzék, nevét pedig megtarták maguknak a hatalmasok és azoknak prófétái.

És valahányszor megjelent a népek közt, anynyiszor számüzték és elkergették őt a népek.

És a gonosznak árnyéka nagyra nőtt és elborítá a földet.

Hanem lassankint idegen nyavalyák kezdének vala feltünni a népek testén. A méreg, mivel táplálkoztanak, kiszárítá agyukból és csontjaikból a velőt és meglassítá ereikben a vért. Megsúlyoso-

dék nyakukon az iga és terhes lőn a békó lábaikon és a halálnak kezét érzék nyugodni vállaikon.

Ekkor ismét megjelent előttök az Igaz és most nem kergeték el, hanem oly közel a halálhoz, sinlődvén a tehetetlenség ágyában, türelemmel hallgaták szavait.

És az Igaznak szavaira tova futott a halál és föltámadt az élet a népeken.

Egy óriási erő, a minek eddig öntudatával sem birának, szállá meg karjaikat, kivonszolván őket a halálnak kapuiból.

És széttört bilincseikből kovácsolának fegyvereket és az utcza köveiből emelének oltárt a szabadságnak és ugyanazon kövekkel dönték meg az önkény palotáit.

És akkor az Igaz így szólott a népekhez: sohase feledjétek, hogy ti vagytok a hatalom e földön.

Az igaznak útja tövisekkel vagyon hintve, de nyomában virágok nyílnak.

XV.

Visszavezetlek titeket az ős időkbe, mikoron épitenék a Bábeltornyát.

Föltámadának a népek az isten ellen.

Akarvájok pedig az eget ostromolni, az erős isten megrontá eszöket és nyelvöket és nyomorúltan semmisülének meg.

Vegyétek eszetekbe azt, hogy mikor ütend az együttmunkálásnak órája, megérthessétek egymást.

Ne kereszteljétek idegen értelemmel a szavakat és ne magyarázzátok az értelmet idegen szavakkal; mert nem fogtok magatokkal tisztában lenni.

Mert miképen kívánjátok, hogy akkor, mikor magatokat sem tudjátok megérteni, megértsen titeket az isten és segítsen munkáitokban?

Emlékezzetek meg a Bábel tornyára, hogy ne adjatok társaitoknak vizet, mikor éheznek, kenyeret, mikor szomjaznak és tollat, tintát, papirost, mikor kardot, ágyút és golyókat kérnek tőletek.

Ime, midőn közöttetek a hívek mondanák: itt vagyon az idő! ti azt felelétek: még nincs itt az idő, mert a mi óráinknak homokja nem járt le.

Mintha bizony az isten az idők menetét a ti óráitok homokjához szabta volna. Ellenkezőleg, ti szabtátok óráitok homokját az idők menetéhez. Mert az idő akkor is halad, mikor a ti óráitok homokja megszünik gördülni.

Ne mondjátok a híveknek, hogy ők önérdekből cselekesznek, hanem intézzétek akkép dolgaitokat, hogy a haza sorsa legyen mindnyájatoknak önérdeke.

Ne kárhoztassátok azokat, a kik olyanról beszélnek, a miről ti mitsem tudtok, hanem iparkodjatok megérteni őket.

Vizsgáljátok meg társaitoknak lelkét, indulatait és képességét és itéljétek meg, hogy mire lesznek használhatók a munkának órájában.

Legyetek testből és csontból és ne legyetek árnyékok, melyek a sötétben elenyésznek.

Legyen végre a ti lelketek termékeny hűségben és áldozatban, mint Egyiptom földe rizsben és gabonában.

III.

LEVELEK.

I.

Teplicz, 1850. márcz. 12.

Használom az alkalmat, édes barátom, hogy neked egy pár sort küldhessek. Az időből kifogytam, az éjszakának egy pár órája maradt fenn, ha azt felhasználni tudnám. Ezen barátom, ki levelemet személyesen fogja neked átadni, önkénytelen társa önkénytelen szenvedéseimnek, körülményesebben fog szólani itteni állapotunkról, és mivel néhány napot, mindeddig ott egészen ismeretlen, Pesten szándékozik tölteni, kérlek, fogadjátok őt szívesen és adjatok neki szállást. Utolsó leveledet és a Csengeiét vettem... Bátyám feleletével mindeddig adós maradt, pedig nagyon várom tőle az igéreteknek valahára teljesítését.

Szigorú sorsomnak egyedüli támasza a remény: mielőbb megszabadulhatni, — kétségeknek adott helyet, melyeket eltüntetni, ha van mód, jőjjön minél hamarabb: ha nincs, ám legyen! hanem akkor az élettel minden számvetésem félbeszakad.

Kevés van, a mi hozzá köt. De mi is köthetne hozzá? Egy pár jó szó, a mit adok és veszek, de a melyek elhangzanak, legyenek bár oly jók, mint a Béranger refrainjei.

Mi holnapután elmegyünk Tepliczből szállásokra, honnan rövid idő mulva alkalmasint berukkolunk a félelmes theresienstadti várba. Mihelyt állandó helyre jövünk, tudósítni foglak vagy téged, vagy Csengeit. — Őt igen köszöntetem és várom az ő trombitájának hangját, mely engemet halottaimból föltámasztandó lészen. Így legyen! ... Gyertyám leégett. Többet nem írhatok. A többit megmondja e levél átadója. Nekem úgy is nagy útaim vannak még és ki tudja, mikor kerülök haza! ... A mit rímelésemről mondasz, meglehet, hogy hiba; hanem, édes barátom, én azt gondolom, ebben a rossz, nyomorult világban megjárják az assonansok is. — Igéretedet a lapokra nézve, fájdalom, el nem fogadhatom. Az itt nagy zajt csinálna. Édes barátom, ezerszer ölellek. Ha megszabadulok, megnyitom az ajtód kilincsét. Ainsi soit il!

II.

Josephstadt, 1850. ápril 14.

Köszönöm, hogy megemlékeztél rólam. Egy halmaza a szavaknak nem volna elég leírására, a mit leveled vételekor éreztem. Elmennek előt-

tem mindazon jó napoknak emlékezetei, melyeket körödben töltöttem. Az Isten áldjon meg. Sokszor eszembe jutottál te és a régi napok a nélkül, hogy gondolataimnak viszhangja lett volna. — Sok éjszakát átvirasztottam és nem szégyenlem megvallani: könnyeket is ejtettem — a kétségbeesés könnyeit. A mint látod, tágas tért választottam magamnak. Talán nem leszek terhedre; de ki akarom magamat beszélni.

Jelenleg, midőn e sorokat írom, a főőrhelyen vagyok őrszolgálaton. Bocsáss meg, hogy ily kicsiségekkel foglalatoskodtatlak; de engemet az is érdekel, ha, a mint Kazinczy mondja: a kabátod posztójáról beszélsz. Ajánlatod, hogy a katonaságtól szabadítsam föl magam, gondjaimnak főtárgya. Atyám igérte, hogy a mit tehet értem, megteszi. De nem tudom, honnan várhassak valamit. Hanem azért kemény vagyok, mint a vas, hideg mint a márvány, és meleg, ha kell, mint az ízzó ércz. Ezt az életet úgy tekintem, mint áldozatot, de a melyről Isten és ember előtt kevélyen tehetem le a számadást. Ifjuságomnak örömeit igen korán látom enyészni. Nem tudom, a sors végzése-e rajtam, hogy oly korán nehezednek rám a körülmények; hanem a mily fiatal vagyok, oly annyira komolyan tudok gondolkozni. Az én egész katonai pályám egy hosszú folyama a szenvedéseknek, a nyomornak. Hanem azért én nem panaszkodom. Bennem tömérdek eleme van a sympathiának és antipathiának, és

azért képzelheted, mennyire nehezemre esik ilyen világban élnem, hol homogén elemekre nem igen találok.

Erdély határain adtuk fel magunkat. Onnan Temesvárra mentünk, honnan egy transporttal a Bánságon, Tót- és Horvátországon, Steyron, Ausztrián, Morván keresztűl Csehországba szállíttattunk. A transport állott mintegy kétezer emberből, köztünk 130 főtiszt a Görgei táborából. Ezek közt volt Lisznyai Kálmán és Kornis Pál (ha ismerted). Lisznyainak, kivel soha személyes összeköttetésben nem voltam, sok köszönettel tartozom. Ő látva az én nyomorú helyzetemet, önmagának talán hiányában, segélypénzt szedett össze számomra, melyet részint helyzetem sanyarúsága, részint az ő kényszerítő szavai fogadtatának el velem. — Ők azonban elmaradtak tőlem Bruckban, onnét, mint hallám, Olaszországba menendők. Így indulván Temesvárról szept. 2-án, Josephstadtba érkeztünk okt. 16-án. És ez útat többnyire gyalog és elszállásolás nélkül töltöttük a szabad ég alatt, bár soknak s köztük nekem is, köpönyege sem volt. Hogy részletekbe ne menjek által, elég legyen megmondanom, hogy ennyi kiállott viszontagságok után a tél elején typhusba estem és a kórházat sokáig igen kétes állapotban laktam. Hanem most egészséges vagyok. Apámnak, kivel néhány levelet váltottam már, igen szűk segélypénzével ellátva, töltöm itteni napjaimat. És nem mondhatom, hogy egyik rosszabb

volt a másiknál. Idegen, a milyen vagyok jelen helyzetemben s ott, hol otthonos volnék, nem lehetvén, e feszültségben elfáradtam, elzsibbadtam. — Az események colossalis nagysága elmúlt időkben a világot magasra fölemelte, de úgy látszik, hogy a tetőponton elszédült és a világ leesett önművének romjai közé. Nem tudom, rajtunk áll-e vagy az utókoron: fölásni a szabadság Herculánumát, melyet a hatalom tűzlávája oly gyorsan eltemetett. De erről ne többet. — A múlt hetekben a Magyarországon alakuló gens d'armerie közé innét is szedtek egyéneket s a többiek közt engemet is be akartak sorozni: de ily föltétel alatt nem akartam meglátni szerencsétlen hazámat.

Most felbontom leveledet és végig futok tárgyain. Tudsz-e esetet, barátom, hogy valaki hasonló körülmények közt, mint én, kiváltotta volna magát? Atyám igérte, hogy ha valaki ki lesz váltva, én is ki leszek. Bízom benne. Önmagamnak e tárgyban lépéseket tenni nagyon haszontalan volna; tudod, itt az argumentumokra nem sokat hajtanak. — Pest, úgy mondod, olyan mint a régi. Szeretem őt annak látni, habár csak felszinen is, mert tudom, hogy a demokratiák mélységeiben nem a régi.

Néha-néha itt is jut kezünkbe holmi hírlap és ezután sikerül valamit tudnunk hazánkról s a külföldről. Azon néhány sorból, mit a magyar időszaki sajtóról írsz, megértettem az egészet.

Megéritek azt az időt, mikor egy halottaiból föltámadott *Magyar Kurir* vezérczikkében azon békákról fog szólani, melyek az égből estek le. Én még nem vagyok egészen tisztában magammal, érdemnek tekintsem-e azoknak munkáját, kik az irodalmat most kezelik: hanem ti a helyszínén vagytok; tegyetek, a mint jobbnak látjátok.

Ápril 19. 1850.

Valahára be akarnám fejezni már vagy öt ízben félbeszakasztott levelemet. Ebből is megítélheted, mennyire vagyok magam ura. Sem időm, sem helyem az irásra. Ezt is az ablak párkányán firkálom. Épen e pillanatban veszem apám levelét, melyben gáncsol azért, hogy nem soroztattam magam a magyar gens d'armok közé. Otthon, úgymond, jobban segíthetett volna rajtam. Nem bánom! Még elég erőt érzek magamban daczolni a sors csábításaival. Pedig érzem, mennyire boldog az, ki otthon látja fölkelni és lenyugodni a napot!

Most jut eszembe, a mit verseim sorsáról írsz. Más körülmények közt tán sajnáltam volna azokat elveszteni, most nem. Tudom, hogy e szakban nincs jövendőm, más szakban pedig nincs képességem. Minden szenvedélyeimet, lelkemnek minden erejét az irodalomra szántam; most olyan vagyok, mint a szárazra vetett hal. —

Véletlenűl akadtam itt franczia könyvekre; azoknak olvasásával töltöm időmet. — Régóta jár híre, hogy ezredünk Prágába tétetik által, mi rövid idő alatt, ha t. i. teljesen föl leszünk szerelve, bizonyosan meg is fog történni. Irandó leveledet azonban csak ide czímezd; eltávozásunk esetében teszek rendelést, hogy utánam küldjék.

Édes barátom! még ez nem mind, a mit írni akartam. A mi innét elmaradt, azt egy jobb időnek reményében hagyom azon napokra, midőn együtt lehetek veled. Oh ha tudnád, mennyire várom ezt az időt! Várok egy napot, a mely tán soha sem jön el; táplálok egy reményt, a mely tán soha sem teljesül; vallok egy hitet, melynek nincs mennyországa: szeretek egy hazát, mely többé nem az enyém, és hordozok egy életet, melynek számomra nincsen már öröme.

Megbocsáss, hogy ily szaggatott vagyok; de nem lehet másképen. Végzem levelemet. Hagyjanak az én nyomaim a te emlékezetedben virágokat. Fogadd el az én önzetlen szeretetemet. Legyek én neked az, a mi te nekem vagy. Leveledet mielőbb elvárom: írj sokat, igen sokat!

U. i.

Székely Józsefnek.

Életemben soha sem hajtottam sokat a világ ítéletére, hanem mindig igyekeztem a nemes érzelműek szeretetét megnyerni. És e részben sok oldalról meg vagyok jutalmazva. Én az ön sorait nagy megilletődéssel vettem; fogadja azok-

ért forró köszönetemet. Balsorsban legérzékenyebben veszszük a részvét szavait. Az ön dicsérete nekem nem hizeleghet, — nem vagyok olyan állapotban, hogy hizelgést elfogadhatnék; sem hiuvá nem tehet, — már több kisérleten mentem keresztül. Engedje azt a szeretet exaltált kifejezésének hinnem. Én mindig kévély leszek az ön barátságára; tartson meg jó emlékezetében.

Josephstadt, ápril 19. 1850.

III.

Josephstadt, 1850. május 6.

A miket itt írok, azok töredékek lesznek. Czéljok csak az, hogy közelebb jussak lelkedhez. Ezredünkből néhányan áttétetnek a Debreczenben létező reserve divisiohoz. Ezeknek egyike által (jó barátom) küldöm e levelet. Elmenetelök ideje még nincs meghatározva, de én írok korábban, hogy ki ne fogyjak az időből. Tudod, nekem mindig öröm hozzád írnom; legyen neked annyi örömed azt elolvasni. Szerencsétlen, a milyen vagyok, meg tudom becsülni azt, a ki rokonszenvvel viseltetik hozzám. Lelkem csordultig tele van a múlt emlékezeteivel, a jelen szenvedéseivel és a jövő reménységtelen rémeivel. Nem tudom, szárazzá tegyem-e magamat, mint egy gyökeretlen fa és rámába tétessem-e magamat,

mint egy szenvedő kép: avagy égjek a vulkán tüzével és sirjak a tenger árjaival!?

Édes barátom, ha örömet tudnék neked vele csinálni, leírnám itt számtalan viszontagságomat; de a hely nem eléggé alkalmas volta és más dolgok miatt, miket egy láthatatlan paranthesis zára alatt adok értésedre, csak futólagos jegyzetekre szorítkozhatom. Utolsó napjainkban, mielőtt a fegyvert letettük volna, a zarándi hegyek közt bolyongtunk, Erdély szélein. Bornyumban volt *Louis Blanc* négy kötete: «*Historie des dix ans*», melyet V... Károlytól kaptam Czegléden. Ezeket eltemettem az erdőben egy bokor alá. Karánsebesről aug. 23-kán indultunk el mint foglyok Temesvár felé, hol mintegy nyolcz napig időztünk a legnyomorúságosabb helyzetben. Rongyosak, a milyenek voltunk, nagy része, mint én is, köpönyeg nélkül mentünk egészen Eszékig a nélkül, hogy födél alá jutottunk volna. Eszéken voltunk szept. 18-án és ott először kaptunk szállást. Útunk közben némelyek szitkozódtak, mások gúnyoltak, mások sirattak. Az ellenszenvnek leplezetlen és a rokonszenvnek leplezett nyilatkozatai mély benyomással voltak reánk. Perlaszon és Tittelen kövekkel hajigáltak meg, Eszéken kicsúfoltak, Horvátországban némán fogadtak, de adtak jól enni és inni. Így Steyerban és Austriában is. Vukovár bort és gyümölcsöt adott számunkra. Verőczén bementem egy vendéglőbe ebédelni; mikor fizetni akartam, már ki volt fizetve és nem

fogadták el tőlem a pénzt. Ha hazámba mennék, mennyire tudnám, hogy hova kellene tennem a kezemet, hova a lábamat! Pettauig azt gondoltuk, Olaszországba megyünk, s inkább is szerettem volna oda menni. Bécsben nem láttam egyebet a sz. István tornyánál. Gänsendorfnál, hol egy pillanatra a gőzkocsi megállott, győriekkel találkoztunk, kik, midőn tőlök hazánkról kérdezősködtünk, elkezdtek sirni. Morvába érvén, tudtam, hogy ott van Brünn, hogy Brünnben van a Spielberg, hogy Spielbergben vannak rabok; én bár Spielberget nem is láttam, mégis úgy tetszett, mintha benne lettem volna. Olmützben is voltam, de miután éjszaka mentünk rajta keresztűl, nem láttam egyebet a sötétségnél. Csehországot Shakspeare, talán genialis tudatlanságból, szigetnek nevezé; és meglehet, hogy sziget, messzire fekvő a szabadság continensétől.

Útunkban mindenütt kijött a nép bámulni ránk, ámbár több volt rajtunk a sajnálatra, mint a bámulatra méltó.

IV.

Josephstadt, 1850. május 9.

Elszigetelve a mennyire vagyok a mívelt világtól, néha mégis akad egy-egy hírlap a kezembe; néha pedig eljárok az itteni könyv-

árushoz szétnézni a könyvek között. Itt látom tengerét az iratoknak, melyek magyar dolgok fölött értekeznek. Mire kellett jutnunk! Mintha csak azért engedte volna a sors hazánkban egy szerencsétlen drámának eljátszását, hogy azt holmi charlatánok, miután kizsákmányolták, mint egy konczot, porba, sárba hurczolván, megmocskosítsák, azután átadják az olvasó világnak, hogy nyelje el. Förtelmes madarai Minervának! kiket most szállott meg a geniusz, írni. Ott láttam Chrownitz Juliánt, azt az aposztatát, harmadik világában, — Hugo Károlyt, ki valaha Brutusnak volt költője, — bizonyos Adlersteint (nem ismerem) — és az ifjú S—t. Épen a mult napokban olvastam egy constitutionalis hírlapban, hogy ezen magyar moderádónak első színi próbája Pesten a magyar exaltádók által kifütyöltetett és hagymakoszorúval infesztáltatott. Itt eszembe jut kérdezni tőled, hogy van-e magyar színház és milyen állapotban? Egressy, tudom, nincs otthon; Hollósy Kornélia pedig Bécsben énekel. Jó a ki németűl tud beszélni: hát még a ki énekel is? A magyar szivarokról is akartalak már kérdezni, mert gyakran eszembe jutnak az itteni épen oly drága, mint a mily rossz dohány mellett, melyből a katona, különös kegyelem útján, hat ezüst krajczárért két csomót kap — ez középszerű dohányosnak öt napra elég, a mi azonban az öt napra járó tizenöt ezüst krajczárból véghetetlen luxus.

V.

Josephstadt, 1850. május 11.

Kietlenek az én napjaim. Meg vagyok mindentől fosztva, a mi után sóvárogtam. Azon csekély szabadságnak, melyet élvezek, hasznát nem veszem. Mulatságot nem keresek, barátokat nem találok. Két barátom volt egész katonáskodásom alatt. Egyiket az oldalam mellől lőtték el Iglón; a másik Vályi Károly, kit nem tudom hová vitt az ő nyughatatlan feje. Egyetlen időtöltésem az olvasás. Lamartine, Thiers, Dumas, George Sand stb. akadnak kezeimhez, egy itteni kölcsönkönyvtárból. Nem gondoltam volna, hogy a studium öntudata nélkül folytatott puszta gyakorlat ennyire vigyen. A franczia nyelvet, melyet már felejteni kezdék, egészen hatalmamba ejtettem. Ha ezen időtöltésem sem volna, kényteleníttetném magamat átadni azon élettelen tompultságnak, melybe lelkemnek a körülményekbe nem illő merevsége vetett. Igen hidegen tudom hallani a véleményeket. Egy időre a szónak hatalma megszünt uralkodni; a kicsinyek itélnek, a nagyok itéltetnek.

Reménylem, hogy válaszomat, melyet két hét előtt a te leveledre írtam, megkaptad. Ha még eddig nem feleltél, elvárom mielőbb a feleletet. Írtam ott Sz.-nek is néhány sort, kinek ez alka-

lommal is vidd meg köszöntésemet; köszöntsed Gyulait, Bereczet. Rólok is szeretnék valamit hallani. Arany János mit ír? Erdélyi otthon van-e? Te tudni fogod, hogy mi érdekel engem.

Utoljára még egy komoly tárgyat. A mennyire köszönettel vettem a te résztvevő gondoskodásodat lehető megszabadulásom iránt, annyira le vagyok sújtva, meggondolván, mily hiányában vagyok minden létező eszközöknek, melyek által azt tehetném. Te ajánlatod után ismerheted e dologban a módokat, ha vannak s kérlek, ne sajnáld azokat velem mielőbb közleni. A kiváltás lehetőségéről még eddig egy szót sem hallottunk. Én részemről mindent el fogok követni.

Kifogyván az időből, sietek levelemet befejezni. Akartam azt vidámabb tárgygyal tenni, mint a foglalatja. Szeretném gondolatim menetét megakasztani, habár megcsalnám is magamat, hogy fölidézzem a mosolygást, hogy utoljára szemeid közé nevethessek. Pedig ez a nevetés igen keserűen esnék, ha össze találna vegyülni a rosszakarók kaczajával.

A nap épen nyugovóban van. Az ablakom előtti sikátoron egy hosszú árnyék képződik, később összevegyülendő az éjszakával. Én láttam ezt az árnyékot, mint erőtlen homályt, keletkezni. Éreztem szárnyainak súlyát, mikor reám nehezedett, láthatatlanná tevén egymásnak a rokonfeleket. Megérem-e hajnalt, mikor azt a sugárok elverik!?

Megbocsáss, hogy szakadozott vagyok; ellenedben szabály nem köt. Vedd őket azon rendnélküli alakban, a mint először eszembe ötlöttek és vegyed velök együtt az én jobb kezemet, melyet zálogban hagyok addig nálad, míg valaha egy kézszorítással vissza fogod azt adhatni.

VI.

Josephstadt, 1850. augusztus 6.

Mikor átnézem ezen nyirkos bolthajtásos falakat, keskeny, sötét ablakot, ezen töredezett vaskályhát, ezen zsírjában félig megfúlt olajlámpát, a padot, melyen ülők, az asztalt, melyen írok: azt gondolom, börtönben vagyok. Ilyen az őrszoba, melyben vagyok, midőn eszembe jutott hozzád levelet írni, éjnek idején, mikor mindenki alszik körültem: ámbár én is szeretnék aludni, mert akkor boldogabb vagyok.

Vörösmartynak (hol van ő?) van egy verse, mely így kezdődik: «mit mondjak, mit ne mondjak?» — gondolhatod, hogy én is ezen thémán rágódom, hanem képzelheted, mily nagy helyzetbeli különbség van köztem és a nagy Vörösmarty közt, mikor ugyanegyet mondunk!

A múlt évi táborozás alkalmával, julius valamelyik napján, véletlenűl betoppantam Vágó

Károly barátomhoz, a ki röviden ezen kérdéssel lepett meg: «ugy-e bár, a katonaság nem philosophusnak való?» Én, bár semmi igényt nem tartottam magamat philosophusnak hitetni, azt mondtam, bizony nem. Hanem most már többet is mondanék. Vágó Károly egy homme d'esprit, kérdését megfejtheti, a ki Rousseaut és Montesquieut olvasta.

Engemet három géniusz kisér. Egyik az *élet*. Ez annak, a ki a halhatatlanságot hiszi, csak árnyék; annak, a ki az igazságot hiszi, csak hazudság; annak, ki hasznot akar belőle húzni, szerződő kalmár; mennyország a materialistának és pokol az erénynek ... A másik a *tapasztalás*, az elmúlt idők ezen komoly gyermeke és a jövendő szigorú vendége. A harmadik a *könnyelműség*; de róla nem merek szólni, mert velem van, mikor e sorokat írom. Ez az a mosolygó tükör, melyben az élet önmagát annyira szereti nézni. Ha az ember egy töredékeny sajka volna, akkor az élet vinné őt a sziklás tengerre, a tapasztalás vezetné őt a szárazra, a könnyelműség vinné őt a levegőbe.

Az anyagi élet fejlődése önemésztés. Fejlődésének minden új szaka közelebb viszi őt hanyatlása pontjához, a megsemmisüléshez. A virág teljes kinyiltának idejében legközelebb van a hervadáshoz; a felhajított kő is legmagasabb pontján kezd hanyatlani és a gyümölcs akkor húll le fájáról, mikor megérik. Ez az anyagi élet tökéletlensége. A szellemi élet nemesebb elemei tar-

tósak és nem mulandók. Czélja a tökéletesség és ez véghetetlen. Azért kell, hogy az eszköz is, azon folytonosan munkálkodó erő, véghetetlen legyen. Ennek köre mérhetetlen, ereje kimeríthetetlen, munkája szünetlen. És fejlődésének szakában nincsen oly pont, melyen megállapodhatnék; mert az által vagy a tökélyt elérte volna, a mi annak természeténél fogva képtelenség; vagy pedig hiányzik a fejlődése folytatására kívántató erő és akkor már nem állapodik meg, hanem hanyatlik. Valamint a felhajított kő, ha elvész ereje az emelkedéshez, nem áll meg, hanem visszahúll. Csak azt akartam mondani, hogy a szellemi életben a megállapodás, az anyagi életben pedig maga a fejlődés is hanyatlás.

Ezen szempontok vittek engemet arra, hogy sorsom felett komolyan aggódjam. Az idő múlik, az élet egyre foly és én, ki azelőtt azzal hizelkedtem magamnak, hogy korommal egyenlő léptekkel halad előre erőm és munkásságom, most az elmulasztottak öntudatos szemlélésével ijedve nézek a hátramaradás szemrehányó tükrébe. Minden elmúlt napot elvesztettnek gondolok, mint a lámpának kiömlött olaját. És nyomasztó reám nézve a gondolat, hogy az életnek talán legszebb idejében olyan napjaim voltak, melyekben sem nem örültem, sem nem munkálkodtam, melyeknek e szerint sem virága, sem gyümölcse nem lészen. Ott áll azonban mögöttem a fátum, az ő kérlelhetetlen alakjában, és

sem Sophokles, sem Euripides nem tüntethették azt föl a régi tragédiák hősei előtt zordonabb alakban, mint a minőben nekünk jutott őt látni. És ha még akár annyi stoicismussal, akár annyi vak hittel birnánk, hogy e fátum végzése előtt lelkünk meghajolna: talán még nem volnánk, annyira boldogtalanok. Azonban hiába! a kit magasabb geniuszok vezettek életében, az nem tud Epikur tanítványa lenni semmi helyzetben.

VII.

Josephstadt, 1850. augusztus 9.

Most, mikor átolvastam amaz általam pár nap előtt írt sorokat, nagy kedvemre esnék összetépni a megkezdett levelet, mit bizonyára meg is tennék, ha egy új levél írására szükséges papir volna kezemnél. Ennek hiányában megelégszem tudtodra adni, hogy én azt éjtszaka írtam, mikor a lámpa félhomályos világánál szomorú árnyékomat szemléltem a falon. Ilyenekkel, ha csak lehet, nem foglak untatni. Noha meg kell vallanom, hogy terhemre esik elmellőzni azokat, mert hozzám tartoznak ezen fájdalmas részek, mert azok lényem egy kiegészítő részét teszik. Nekem jogom van a panaszra, mert igen sokat szenvedtem. Ez az Epaminondás mellébe tört vas, melyet midőn kirántanak, nyugalom következik be, legyen bár a e nyugalom a halál nyugalma.

Két éve lesz már, édes barátom, hogy elváltam tőletek. Sokakkal még egy pillanatra sem találkoztam azóta: de oly jól emlékszem reátok, mintha csak egy éjszakának lázas álmai választottak volna el. Ti se feledkezzetek meg rólam. Köszöntsd barátaimat, különösen Csengeit.* Hogy leveledben Gyulait, Jókait, Sükeit, Bereczet stb. megemlitéd, azért köszönetet mondok; azzal nekem szívességet tettél, mert az ő sorsuk engem érdekel.

Engedd végre, hogy levelemnek igen nagy hiányait kipótolhassa azon kegyeletes szeretet, melylyel vagyok irántatok, mikor reátok emlékezem!

VIII.

Teresienstadt, 1850. november.

Skeptikus hivékenységgel adtam magamat ismét az édes várakozásnak és ez a várakozás, a reménynek ezen értéktelen pénze, melylyel hitelezőit fizeti, fölemészti időmet. Utolsó leveledet nem hagyom ily soká válasz nélkül, ha — a mint tudni fogod — testvérem meg nem látogat. Nálam volt. A találkozás öröme elment vele együtt, nekem az elválás fájdalma maradt. Remélem, hogy semmi akadály sincs már, a mi kiváltásomat

* Később a főváros főügyésze.

hátráltatná. Azonban nekem az idő hosszúnak tetszik és én meguntam magamat, mint a gyermek, a hiszékenység bölcsőjében ringatni. Mert bolondá teszi az embert a jobb keze is. Éjjé teszem magamnak a napot, hogy álmodhassam szabadulásomról.

Pedig ez mind hasztalanság. Ezalatt az idő megyen és ime már egy év lejárt a nyolczból! Még csak hét esztendő!! Mikor ezt ily állapotban eltöltöm: olyan ember lesz belőlem, kit az élet minden körülményei közzé oda ékelhetni...

Most mindig Shakspearet forgatom. Nem győzöm eléggé olvasni. Minden új olvasás új szépséget fedez fel... Azt mondja valahol: «minden hely, melyet az Isten keze meglátogat, lehet az ember boldogságának fészke». Mily szerencsés volnék, ha ezt magamra alkalmazni tudnám! — Aggodalmadat, melyet leveleim hangulata felett nyilvánítasz, bízvást félre teheted. Sokkal erősb elemekből vagyok alkotva, mint hogy erőt vehetne rajtam, a mitől félsz. A lélek egy Proteus: a különféle helyzet különféle alakúvá idomítja. Olyan, mint a balancirozó bot, melynek alá és felhajlása csak az egyensúly fentartására szolgál. Minden új naptól csak egyet kérek és minden új nap csak egyet tagad meg tőlem. De ebben az egyben van minden boldogságom és minden szenvedésem. Köszöntsd barátaimat. Bár volna szeretetemnek annyi ereje, hogy közelebb hozhatná a viszontlátás óráját!

IX.

Teplicz, 1851. február 27.

Újabb időkben megijedtem egy kissé magamtól. Az ember elfogúlt szemlélődése önmagára nézve, hanyag is, feledékeny is és egyáltalában nem biztos. Így az ember nem veszi oly könnyen észre a rajta történt változásokat, mint mások. Ime arra jutottam, hogy már találkoznak emberek, a kik az én türelmemet bámulják. Ezért ijedtem meg magamtól. Azonban a kényszerűség ízzó vas, a kívánság pedig viasz. A dolgok kényszerű helyzete tartott engem eddig beékelve jelen állapotomba, és ez ellen a türelmetlenség minden fegyvere haszontalan. Hogy ezután mint lesz, meglássuk.

Épen ez alkalommal küldök levelet bátyámnak, melyben őt komolyan sürgetem az illető lépések megtételére. Csengeinek részvevő sorai és a tieid nagy örömmel vétettek általam, az én eichwaldi magányomban, hol akkor egy malomba szállásolva barátságos háznépnél teljes nyugalomban s megelégedésben éltem. Azon pár hónap, melyet téli szállásokon töltöttem, igen kedvesen folyt le. Mindenütt szívesen fogadtattunk, és a mint a katona mondja, volt a zsebben is, az asztalon is, a tarisznyában is. És én e mellett különös kedvezésekben részesültem. Azonban

most már mindennek vége! Béke lábra állíttattunk és bejöttünk Tepliczre a kaszárnyába, ismét a régi mód szerint élni. Az ezrednek legagyobb része visszament az annyira félt theresienstadti kazamátákba. Én egész télen át egészségtelen voltam és most is a rheumatismusban szenvedek. Egy meghülés következtében már két hónap óta szakadatlan erős főfájásaim vannak, egy pillanatra sem vagyok tőle ment; a próbált orvoslások nem használtak, kórházba pedig nem akarok menni. A tavaszra sokan fognak szabadságra haza bocsáttatni; én is szeretnék ezekkel haza menni, de nem tudom, lesz-e sikere kisérletemnek.

Ennyit írhatok mostani sorsomról. Én ha nem sokat is, de írok eleget, hanem a te fukarságod példátlan. Pedig ha tudnád, mennyire kedvesen veszem soraidat. Kérlek, írj ezután többet, mint eddig szoktál volt, ugy is oly ritka az alkalom; és az idő, melyben a viszontlátás örömei ezt fölöslegessé teendik, még nem tudom, menynyire van.

Én megvallom, nem sokat remélek, de a mit remélek is, ki tudja, fog-e teljesülni? Nem hiszek már a szavaknak. Hitem az emberekben oly ingatag, mint a nádszál, mert az ő szavok olyan, mint a szél, mely a nádszálat megingatja. Valahányszor Arany Jánost említed, mindannyiszor kívánságom támad tőle valamit olvasni. Mi különben is úgy vagyunk, mint valami Kalmukországban.

Én még ez idén hírlapot nem láttam, pedig Teplicz nagy város és igen látogatott fürdőhely. És ezért nagyon unalmas volt a tél. Ezen kényszerű unalmamban írtam verseket német és memoirekat franczia nyelven.

Hogy versemet a *Phönix*ben kiadtad, édes barátom, köszönöm. Ha kedvedre volna és az üres lapot helyesen tudná betölteni, ime küldenék itt is egyet neked!*

X.

Teplicz, 1851. ápril.

Megnyitván emlékezetem könyvét, önkénytelenűl Chateaubriand következő szavaira találok: «homme! tu n' est qu' un rêve douloureux, tu n' exist, que par ton malheure» etc. Emlékezem rá, hogy mikor jobb napjaimban ezt kijegyeztem, az eszme nagyon tetszett. Nem tudom, a gondolat bizarsága tette-é azt feltűnővé, vagy pedig valamely megfejthetetlen természeti vonzalom, mely előre sejteté velem, hogy ez eszme előbb-utóbb rajtam fog valósúlni. S itt egy oly hosszú gondolatjelt szeretnék alkalmazni, mely tőlem hozzád érne. . . Előre képzelem, mily unalmas lennék, ha én most magyarázatokba ereszkedném. Én olyan pap

* «*Zúg a malom*» czíműt. Lásd a 63. lapon.

vagyok, a ki hallgatóinak csak beszéde textusát mondja el, mert nekem olyan hallgatóm van, ki a textust megérteni és megmagyarázni tudja . . . Egyébiránt az embert a perczek, az órák határozzák meg; mintegy lefolyt vagy jövendő napot meghatároznak az időhajtotta természetnek történhetőségei. Azért ne gondold, hogy én mindig e sötét eszmén rágódom; sőt mint a pinczébe zárt növény csirájának, nekem is megvan vonzalmam a napvilághoz, az életremény örömeihez. Elfásulok örömeimben, mint elfásultam szomorúságomban. S miért ez? Mert az ember éltesedik és az élettel gyakori érintkezés által lassankint lekopik róla azon nemes máz, melyet a természet akkor lehelt rá, mikor kezei közül, mint egy ideálizált anyagnak szellemítése, kikerült.

Tegyetek meg, a mit tehettek. Tőlem pedig ne várjatok egyebet, mint az *elismerést*, a lelkiismeretnek ezen ritka gyümölcsét, és mind azt, a mi szeretetemnek birodalmában elidegenítendő van.

XI.

Teplicz. 1851. ápril 11.

Mint megy az élet! Nem számlálom mulékony napjait; de haladékony korszakain, mint egy megálló ponton, felrezzenek. Mégis szép ez az élet! és hogy a régi philosophia szigorú (austerus),

önmegtagadó öntudatában az életet megvetni tanította, azt csak az intézetek természetéből és a polgári állapotok erkölcsi kényszerűségéből magyarázhatni. A régi philosophia erényről beszélt, az új philosophia spekulál. Az állapotok változtával változik az ember gondolkozásának alapja is. Én becsülöm az életet, mert az kizárólagos tulajdonom, ámbár nagyon szegény, mert nincsen tárgya, melyért feláldozni érdemes volna. Ezen oeconomicus világnézletre az idő tanítja az embert. Állapotom terheinek teljes tudatában sem tudok kétségbeesni s úgy gondolom, nem is tud az kétségbe esni, kinek oly gazdag belső világa van, mint nekem. Egyébiránt neked is azt mondom, hogy az embert a pillanatok határozzák, és ha ez nem volna, az ember elveszne unalmas egyformaságában.

Utolsó leveledet vettem, olvastam szeretettel, feleltem rá szeretettel. Válaszomat egy hazakerült társam vitte. Ajánltam neki, hogy keressen föl titeket. Nem tudom, megtette-e? Tőle hallhattál körülményesebbet itteni sorsunkról.

Kedveskedésből küldök neked itten egy kis töredéket azon franczia nyelven írott kéziratomból, melynek czíme: «Memoires d' un pauvre diable».

Következik: «Oh! espérance! que votre douce voix ne m' abandonne, que les saints désirs de mon âme soyent reçues par tes sourires et enfin cette conjunction soit la réalité des futures temps.

Vous êtes un hôte bien reçu dans les heures profondes de la nuit, quand l' âme enchaîné, comme une timide amante, va se précipiter dans vos bras. Oh espérance, vous êtes le bienvenu, quand le tristes ombres de la nuit passent, et par ta voix réveilleuse va s'ouvrir la rose et la gorge des oiseaux. Êtes vous l'amantes, qui vient donner la consolation contre les graves coups de la vie, ou êtes vous la maîtresse de l' infortunité, qui se rend chire êtant la vie pauvre pour payer ses caprices illimités? Je ne sais pas, mais j'espêre.

Un regard en arriêre, un croyance non totalement desésperé en avant, moi je ne suis plus dans la présent, je suis au dessus des nuages, comme l' aîgle du Jupiter, qui boît de la divine nectare aux mains d' Hébe.

Je suis seul. La nuit est fort avancé et la veilleuse phantasie fatigué rend sa place aux sombres meditationes. Ou sont les plaisirs, les douleurs, les passions, les souvenirs des souffrances, ou sont ils, qu'ils ne viennent pas detruir la tranquillité de la nuit? Toute est en paix, toute s' est endormi. Cette paix c' est l'esprit du dieu sur la terre et sur les eaux. Ici désine nuire la malice et la bienfaisance prit les fruits de son conscience. Ici ne sont pas visible les ouvrages contrainants des forces de la nature, ici toute se perd dans l'evanouissement. Les objets de la souvenir et d' espoire

deviennent pâle, et la tranquillité de la mort fait oublier la vie» etc.

Most látom csak, mily kevés helyem maradt a továbbiakra; azért rövidre fogom soraimat. Mivelhogy Tepliczben maradtunk és továbbra is itt maradni remélünk, sürgetőleg várt leveleiteket, kérlek, ide utasítsátok. Irodalmi tudósításaid előttem mindig nagy érdekkel birnak; de hidd meg, nem volna kisebb érdekű reám, ha magán körülményeidről is kissé bővebben írnál. Tudod, olyan vagyok, mint a gyermek, ki a külsőségeken és apróságokon függ. Nem adnám sokért, ha csak egy pillanatra is láthatnálak.

Tavasz jön! és én sietnék hazafelé, mint a gólyamadár, fölkeresni elhagyott fészkemet a kémény mellett. Mikor fogok már hazamenni! Ne felejtsd el, kérlek, a többek közt Székelyt nevemben köszönteni, kit már rég nem említettem. Barátságotokra és résztvevő szeretetökre mindig számítok; mert nem egy gondolatlan dölyf vagy elbizakodottság, hanem az öntudat mérsékelt hangja mondatja velem, hogy: anch io sono pittore!... Ha meg nem ütköztél levelem kezdetén, kérlek, meg ne ütközzél annak végezetén se. Isten veled!

XII.

Insbruk, 1852. máj. 14.

Ha te rossz levélíró vagy, édes barátom, én még rosszabb vagyok, a többit elhagyva, azon egy körülmény miatt is, hogy a jobb karom meg van dagadva és ezért minden írás felette nehezen esik. Azonban azon pietásból, mely azt gondoltatja velem, hogy ha a te leveledre nem válaszolnék, az Isten is megverne, végy néhány rövid sort.

Csengeihez írt levelemből megtudod körülményeimet. Én most csak vegetálok, a jelen való sovány étkeit megrágva, kérődzöm a jövő reményeinek közel teljesülésén. Beteges is vagyok, a mint mondják és egy idő óta nagyon hájfejű lettem. Nem is élek most borral, serrel, hanem tejjel és vízzel.

Verseid kiadásának felette örvendek. Vedd tőlem a legőszintébb üdvözletet. Reménylem, mire haza érek, megjelennek. Én most verseket nem irok, nem azért, mintha engem a genius elhagyott-, vagy én a geniust elhagytam volna, hanem mert nincs alkalmam magányban lenni; idegenek jelenlétében pedig nem tűri természetem, hogy azzal foglalkozzam. Hanem éjszaka, mikor álmatlan óráim gyakran hajnalig

kinyúlnak, csinálok néha verseket, miket csak emlékezetembe jegyzek föl. Kívánatodra itt küldök egyet.*

Most többet nem írhatok. Az Isten áldjon meg! Viszontlátásra!

* Czíme: «*Mi csendült meg*...» Lásd a 71. lapon.

ELŐSZÓ.

II. KELET KÖNYVEI.

III. LEVELEK.

691—95. *About E.* A régi bástya. II.
696—700. *About E.* A régi bástya. III.
701—02. *Krasewszky I. I.* Ulána.
703—04. *Deák Ferencznek* az 1861. évi országgyűléstől elfogadott két fölirata.
705—07. *Szigligeti E.* Csikós.
708—10. *Sandeau Gy.* Az örökség.
711—13. *Echegaray J.* A nagy Galeotto.
714—16. *Pascal gondolatai.*
717—18. *Kónyi M.* Beust és Andrássy.
719—20 *Imre S.* A középkori magyar irodalom stiljáról.
721—24. *Sand Gy.* Indiána.
725. *Gyulai P.* Arany János.
726—30. *Barsi J.* Utazás ismeretlen állomás felé.
731—32. *Dumas S.* A Saint-cyri kisasszonyok.
733—35. *Csiky G.* A zokoli uraság két leánya.
736—37. *Szász K.* Horatius.
738—40. *Peard Francis M.* Molly mama.
741—47. *Kis János* superintendens emlékezései életéből.
748—51. *Csiky G.* A nagyratermett.
752—54. *Csiky G.* A nagymama.
755—56. *Lavisse E.* Európa politikai történetének átnézete.
757—58. *Aristoteles poëtikája.*
759—60. *Sophokles.* Elektra.
761—66. *Listi László munkái.*
767—72. *Régi utazások* Magyarországon és a Balkán félszigeten.
773—74. *Augier E.* Az arczátlanok.
775—76. *Sophokles.* Oedipus király.
777—78. *Sophokles.* Oedipus Kolonosban.
779—80. *Sophokles.* Antigone.
781—82. *Montesquieu K.* Elmélkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól.
783. *Merimée P.* Guillot Arséne.
784. *Coppée F.* Két fájdalom.
785—92. *Pálffy A.* Az atyai ház.
793. *Theuriet A.* Jean-Marie.
794—95. *Scribe.* Az én jó csillagom.
796—800. *Bellamy E.* Visszapillantás 2000-ből 1887-ik évre.
801. *Chateaubriand F.* Az utolsó Abendszeráds.
802—02. *Schiller.* Az orleánsi szűz.
806—09. *Szigligeti E.* Béldi Pál.
810—12. *Grillparzer F.* A tenger és szerelem hullámai.
813—16. *Goldoni K.* A jótékony zsémbes.
817—18. *Bikelas D.* Lukis Laras.
819—20. *Hoffmann Amadeus Th.* Klein Zaches.
821—30. *Várkonyi báró Amade László versei.*
831. *Kozma A.* Korképek.
832. *Lord Byron.* A kalóz.
833—34. *Carlyle.* Burns.
835—37. *Berczik Á.* A svihákok.
838—40. *Gróf Ráday Gedeon öszszes munkái.*
841—43. *Berczik Á.* A veteránok.
844—45. *A balkán-félszigeti népek költészetéből.*
846—47. *Francia beszélyek.* Ford. Csiky G.
848—49. *Aimard G.* A vasfejü.
850. *Marmontel.* A szép Anikó.
851—53. *Hugo V.* Ruy Blas.
854—56. *France Anatol.* Thaïs.
857—58. *Gyulai P.* Gróf Széchenyi István mint iró.
859—60. *Berczik Á.* A Bálkirálynő.
861—64. *Gabányi Á.* A Kapivár.
865—68. *Fenini C.* Az olasz irodalom története.
869—72. *Dugonics A.* Toldi Miklós.
873—74. *Seneca L. A.* Vigasztalások.
875—77. *Berczik Á.* A peterdi csata.
878—80. *Freemann A. E.* Az angol alkotmány fejlődése.
881—82. *Coppée F.* Idyll a háború alatt.
883. *Szász K. legifj.* A múzsa.
884—85. *Coppée F.* Henrietta.
886—95. *Pálffy A.* A fejedelem keresztleánya.
896—97. *Hedenstjerna A.* M[illegible] féle népség.
898—900. *Grillparzer* [illegible]

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA.